

A

MAGYAR ÁLLAM ÉS NEMZETISÉGEI.

POLITIKAI TANULMÁNY.

IRTA

BÁRÓ THOROCZKAY VIKTOR.

BUDAPEST.

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

1896.

ELŐSZÓ.

A nemzetiségi kérdésről sokat és sokan irtak utóbbi időben, de míg egyfelől legjelesebb publiczistáink megelégedtek azzal, ha annak egy-egy specziális ágát tették vizsgálataik tárgyává, addig másrészt kiindulási pontjuk is sokban eltér attól, a melyet az alább következő fejtegetések szándékoznak követni. Így *Jancsó Benedek* és *Beksics Gusztáv* legutóbb megjelent nagybecsű tanulmányai, midőn megegyeznek abban, hogy mindkettő szigorúan az erdélyi román kérdésre vonatkozik, de ugyanakkor felfogásukban egymás között élesen eltérnek s míg *Jancsó* műve tárgyát túlnyomólag a *történetíró* szempontjá-

ból tekinti s első kimerítő képét adja a dákoromán eszmék fejlődésének és kölcsönhatásának, addig *Beksics* a *szociál-politikus* mélységével merül el tárgyába s annak minden oldalú vonatkozását a népek politikai életét legbensőbb rugóiban kutató *morál-statisztikus itéletével* bonczolja s állapítja meg.

Nem szabad azonban felednünk, hogy *Beksics* műve voltaképen *vitairat* s annak következtetéseit nem egészen tanácsos túlságos optimisztikusan venni. Létező, nap-nap után jelentkező bajokról van szó, melyeknek átmeneti természetéről igen helyes a külföldet oly irányban tájékoztatni, hogy azoknak mesterséges felfogása tévútra ne vezethesse az európai közvéleményt e jelenségek valódi súlya felől, de azért végzetes ballépés volna nekünk is szemet húnynunk az orvoslásra kínálkozó eszközök előtt s beérnünk azzal, hogy demonstráltuk, miszerint nemzetiségi kérdés Magyarországon tulajdonképen nincs is, s örvendeznünk azon, hogy papíron legalább szétfűjtük az államellenes törekvések hazug szövevényét.

Ily optimisztikusan mi nem gondolkozunk s épen azért e szerény munka — jól lehet már terjedelme tekintetében is jóval

igénytelenebb — magában hordja amazoktól eltérő létjogosultságát is, a mennyiben a szerző, ki közpályáját éppen nemzetiségek által lakott vidéken kezdte és töltötte eddig, törekvéseit, üzelmeiket a mindennapi tapasztalat révén ismerve, igyekezni fog egyfelől *deductive*, a főbb mozzanatok szem előtt tartása által nemzetiségi mozgalmaink *genezisének s érintkezési pontjainak komprehenzivebb* feltárásával világítani meg a kérdés összefüggő szövevényeit; másfelől pedig céljául ismeri rámutatni a *gyakorlati politika egynehány eszközeire* is, melyek útján beteg közéletünk ez elhanyagolt kör-elemét állami létünk szervezetéből kiküszöbölhetni, vagy legalább is hatásában oly mértékben gyöngíthetni hiszi, mint a hogy azt állami fejlődésünk tényezőinek zavartalan, összhangzatos összeműködése megköveteli.

Budapest, 1895. évi november hó 25-én.

Báró Thoroczkay Viktor.

I. FEJEZET.

A nemzeti állam fogalma.

Azon kérdések között, melyek a hanyatló század politikai elméit legélénkebben foglalkoztatják, a gazdasági termelés tényezőinek roppant átalakulása, a közszabadság és az államhatalom egyensúlyának a parlamentáris kormányrendszerben contemplált megoldása mellett, reánk nézve mindenesetre elsőrendű fontossággal bír a *nemzeti állam* problémája, szemben a *föderalis* államalakulások felé gravitáló eszmeáramlatokkal; az államnak egy ideális históriai konstrukciója, szemben a merőben külső, esetleges és mechanikus tényezőkön alapuló politikai organizmusokkal. A történelem bölcselete rámutat az események logikus láncolatában rejlő okokra és

erőkre, melyek a fajeszmény kultuszát fokról-fokra belevitték a dynasztikus hatalmi politika által föltételezett történeti átalakulások folyamataiba; de az elméleti államtan feladata marad ezen tényszerű jelenségekben a magasabb erkölcsi igazság magvait kutatni.

A nagy francia forradalom, melynek lángja mint egy tűzzsellem vonult el a vén Európa korhadt teste felett s azt sarkaiban meg rázta, nemcsak Franciaországban, hanem az egész kontinensen új állapotokat teremtett meg. A »szabadság, egyenlőség és testvériség« hangzatos jelszava alatt lerombolva az egyes osztályokat egymástól elkülönítő válaszfalakat, közgazdasági, kulturális, társadalmi és különösen politikai tekintetekben, új irányoknak, új eszméknek és törekvéseknek vetette meg alapját. Az osztályokat elkülönítő korlátok ledöntésével létrejött egyenlőség megszüntette a hatalmi alárendeltségből származó összetartást, de megteremtette a közös származás, közös nyelv, közös érdek és közös célból kifolyó egyesülés eszméjét, mely jellegének megfelelőleg, hol *szociális*, hol pedig, különösen a jog- és államelméletek úgynevezett történeti iskolája által elősegítve és az európai reakció érdekeiben gyümöl-

csüztetve, a *nemzetiségi* törekvések és mozgalmak alakjában nyilvánul.

Mind a két irányú törekvésnek a tényleges állapotokon túlmenő irányzatai messze kiható veszélyeknek hordozzák mérges csiráit méhükben; hisz egyik a társadalmi rend és intézmények fölforgatását, másik pedig új államalakulások keresztülvitelét czélozza. De a kettőnek vannak közös érintkezési pontjai, van közös pszichologiai kulcsa s ezeket kell a baj orvoslása érdekében a gyakorlati politikának felfedezni.

A francia forradalom utáni időszak az új tanok és irányok alapján létrejött nemzetiségi kérdés polyp-karjait Magyarországra is kiterjesztve, művelésbe vette a különben is alkalmas talajt és ezen eszmének állandó és határozott körvonalokkal kidomborított alapot biztosított. A korábbi s különösen a tizen-nyolczadik században lezajlott *Hora-Kloska*-féle mozgalmak nem is annyira nemzetiségi, mint inkább szociális jellegűek voltak. Ezeknek éle az azon időkben csaknem kizárólag magyar elemből álló birtokos osztály ellen irányult; míg ellenben a legújabb, szenvedő tűzként időközben föl-fölcsapó és megmegújuló nemzetiségi és különösen az *oláh*

mozgalmak politikai jellegüknél fogva, a magyar állam integritásának fölbontásával, a hóbort által szült nagy *dáko-román* birodalom eszméjének Magyarország és a magyar nemzet romjain való fölépítését czélozzák.

Veszélyesebb jelleget azonban e mozgalmak csak az 1848—49-iki szabadságharcz kitörésétől kezdve öltöttek, midőn úgy az oláhság, mint a többi magyarországi nemzetiség közé a gyűlölség üszkét az *osztrák politikai intézők* dobták, kiknek akkori politikai irányához tartozott Magyarországon az úgynevezett hegemonia birtokában levő magyar nemzet és a többi nemzetiség közti viszálykodás és egyenetlenség létrehozása.

A politikai viszonyoknak a szomorú tapasztalatok folytán legújabbban való átalakulása, különösen pedig az egyes népfajok és néptörzsek egyesülési törekvései meggyőzték a bécsi intéző köröket arról, hogy az Európa szívébe és a nagy néptörzsek közé ékelt magyar nemzet függetlensége és megizmosodása, nemcsak az önmaga, hanem az általános béke és politikai egyensúly biztosítása tekintetéből egyszersmind az egész *kontinens érdeke*; de legközvetlenebbül ép magának Ausztriának, hol a széthuzó faji és nemze-

tiségi aspirációk az állam egységét nemcsak hogy nem biztosítják, hanem ép az osztrák állam konszolidálása és a *dynasztiának* fennállása megkívánják az osztrák-magyar monarchia *súlypontjának* egy erős és egységes Magyarországba való áthelyezését. A viszonyok emez átalakulása vonta maga után a hagyományos bécsi politikai irány fordulatát és ezzel egyidejűleg Magyarország konszolidálódási törekvéseinek elismerését is.

De ezen konszolidálódási törekvéseken túl, melyeknek jogosultságát oly fényesen igazolták az események, egy pillanatig sem szabad a művelt világot abban a véleményben hagynunk, hogy politikánknak éle egyes *népfojok elnyomására* irányul. Mert nem chauvinizmus ez, hanem hazánk, nemzetünk és ezredéves történelmi emlékeink iránt tartozó kötelesség. Célunk nem a magyarosítás munkájának forcirozott keresztülhajtása s ez által a velünk egy hazában levő, bár más nyelvet beszélő testvéreink elnyomása, hanem fajunknak és az ország *magyar jellegének*, nyelvének és intézményeinek megvédése, nemzeti irányban való fejlesztése és a *politikai magyar nemzet* egységének és megerősödésének békés uton való megteremtése.

Ezen reánk váró s már további halasztást vagy megalkuvást nem tűrő feladat megoldásánál különösen *két irányelvet* kell szem előtt tartanunk; nevezetesen, az általános magasabb politikai szempontokat, egyesítésével mindazon követelményeknek, melyekkel a külföld előtt egy életképes, erős, egységes és politikai megbízhatóság kellékeivel bíró magyar államnak és magyar nemzetnek birnia kell; de nem tévesztendőek szem elől azon módok sem, melyekkel egy egységes állam keretén belől az egyes nemzetiségek jogai akként szabályozandók, hogy a történeti folytonosság és a kölcsönös jogviszonyokból származó jogok és előnyök kellő figyelemben részesíttessenek.

Hogy pedig ezt elérhessük, igyekeznünk kell a *magyar nemzeti jelleget a kormányzati politika minden ágába fokozatosan úgy vinni be*, hogy a politikai czél elérése mellett a nemzetiségek érzékenysége is megkiméltessék s a kormányzat gyakorlati része se szenvedjen csorbát. Meg kell a nemzetiségekkel értetni azt, hogy a magyar nemzet nem akarja őket kulturális fejlődésüktől és nyelvüktől megfosztani, hanem ezen jogaiknak respektálása mellett, magasabb állami szem-

pontokból egy közös cél- és törekvési körbe belevonni, hogy közös érdekeiket fölismerve *Szent István* jogara alatt együttes erővel és támogatással alkossák meg az erős és imponáló Magyarországot. Föl kell szabadítani őket azon veszedelmes nyűg nyomása alól, mely alá a kifelé gravitáló, avagy kívülről jövő lelketlen izgatók által sodortattak. Vissza kell állítani azon szivélyes és benső testvéri viszonyt, mely századokon át magyar, székely, szász, tót, szerb, horvát és oláh ajkúakat egy lobogó alatt egyesített a közös haza függetlensége érdekében folytatott dúló és véres csatákban.

Nem harczot hirdetünk, hanem szivélyes békejobbot nyújtunk, hogy egymást megértve, minden sziv egyforma melegen dobogjon *közös hazánkért és királyunkért*.

Elmérgesedett állapotokkal állunk szemben. Ki kell emelnünk ezt a vitális kérdést a magyar állami politika eddigi teljesen szubjektív felfogása keretéből, hogy eredeti szociális jellegű és tényleges *összetételeiben* tanulmányozva oly képet nyerjünk, mely megfelel azon komplikált jelenségnek, melyben a nép-pszichologia álláspontjáról jelentkeznek előttünk a nemzetiségi törekvések.

Hogy azonban ezt tehessük, mindenekelőtt egy tekintetet kell vetni Európa térképére.

Egy ethnikailag egységes népesség, mely geográfiailag is egységes területen lakik, az, a mit tulajdonképen *nemzetnek* nevezünk. Csakhogy igen jól tudjuk, hogy geográfiai és ethnikai határ nem mindig fedik egymást. Rendesen vagy az ethnikai egység igen tág a geográfiai fogalomhoz, vagy a geográfiai igen széles az ethnográfiaihoz. Ha Európa abroszát *kilencz* élesen elhatárolt területre osztjuk fel, ezekből csak igen kevésben találjuk pontosan egybevágónak a földrajzi és az ethnográfiai határokat, annál kevésbé a politikai határokat is. *Spanyolországot* és *Portugáliát* három népfaj lakja: a spanyol, portugál és baszk. E két állam közt nincs természetes geográfiai határ, ellenben az ethnográfiai határok élesen kidomborodnak és összeesnek a politikai határral, holott a két népfaj közti rokonság épen nem indokolná a teljes politikai elkülönzést. A második geográfiai csoportban a fizikai és politikai határok meglehetősen összevágznak, habár a földrajzi összefüggés *Anglia*, *Skócia* és *Irland* közt nem tökéletes, de elég arra, hogy bizonyos partikuláris törekvéseket állapítson meg. Másfelől

a *nagybritanniai* szigetcsoport két külön népfaja: az *angolszász* és *celta*, területileg is különválva van. *Franciaország*, *Belgium* és *Holland* közt nincs természetes határ, sőt az *ethnográfiai* határok sem esnek össze a *politikai* határokkal; a *francia* elem dominál *Brüsseltől* délre és *délnyugotra*, *északra* és *északnyugotra* pedig a *német*. Másfelől a *francia* állam maga is népessége közt számos *wallon*, *kelta* és *bászok* elemet foglal magában.

Politikailag úgy mint *földrajzilag* és *ethnikailag* egységesnek mondható az *olasz félsziget*; ellenben a *Balkán-félsziget* ismét a *politikai* szakadozottságnak és *ethnográfiai* keveredésnek képét nyújtja. *Görög- és Törökország* közt nincs *geográfiai* határ, s valamint *Görögország* nem zárja magába az egész *görög* nemzetet, hiszen népessége egy része *albán*, ép úgy az *európai Törökország* is *görög*, *délszláv* és *albán* népesség keveréke.

Nem szólva ezuttal a *fizikailag* és *politikailag* szintén egységesnek mondható *svéd-norvég* királyságról, a következő területcsoport nem kevesebb államot foglal egy *fizikai* egységbe, mint a *német birodalom*, *Dánia*, *Hollandia*, *Svájc*, *Ausztria* és *Oroszország* egy része, melyek közül egyedül *Németország* hárommillió szla-

von, ugyanannyi wallon és franczián kívül még lithvánokat és skandináv németeket is egyesít magában. Külön geográfiai csoportot foglal el az orosz birodalom, Románia román és Bulgária délszláv népességével s a maga számtalan apró néptöredékeivel.

Áttérünk most arra a földrajzi területre, melynek Magyarország is részét képezi. Ez Ausztriának egy nagy részét, Magyarországot és ennek erdélyi részét, Szerbiát s az 1878-iki berlini szerződés által Ausztria-Magyarország protektorátusa alá helyezett Boszniát, Hercegovinát és Novi-Bazárt foglalja magába. Ha azonban a Duna völgyét a Vaskaputól a Duna torkolatáig összekötjük e csoporttal, akkor Moldovát és Bulgáriát is ide kell vennünk. Azonban a keleti Kárpátok gyors beszögelése Brassónál, körülbelül 150 mérföldre a Fekete-tengertől, majd nyugati irányban huzódása, míg délre fordulva a Dunát áthidalja s a Vaskaput képezi, ezt a felosztást aligha tenné indokolttá.

Végigtekintve a mondottakon, világos, hogy a nemzetiségi kérdés gyökereit Európa majd minden államában fölismerhetjük; összefügg ez a mai európai államrendszer történeti kifejlődésével, az államok geográfiai kikerekítésére való

törekvéssel s a *Bluntschli* által a jelenkori államtan legszebb vívmányának nevezett *nemzeti állam* eszméjének győzelmes előrenyomulásával, a mely nélkül Európa ma is még a világuralmi ábrándok ködös tévutjain bolyongana.

Mi az oka mégis, hogy sehol Európában nemzetiségi kérdést abban az akut alakban, azokkal az utopikus aspirációkkal nem találunk, mint *Magyarországon*? Sehol akkora lobbót nem vet az állam létalapját ostromló nemzetiségi gyűlölség? *Angliának* megvan a maga *ir* kérdése, de a home-rule-mozgalmak legmerészebb és legszélsőbb politikusainak reményeit is túlhaladná az autonómiának oly mértéke, a milyennel a *Magyarországhoz* évezredes kötelékkel kapcsolt *Horvátország* bir. *Poroszország* politikája a német egység megalapításában, *Bismarcké* a pozeni lengyelek elnémetesítésében, *Franciaországé* egykor *Elzász* és *Lotharingiával* szemben, *Szardíniáé* *Olaszország* politikai egyesítésében, ki részéről találna ma gáncsolásra? Mindez a politikai civilizáció előbbrevitele s annak leghatalmasabb tényezője, a *nemzeti állam* nevében történt, azon nemzeti állam nevében, mely a midőn a politikai szervezetek problémáit a nemzetek

egymásközti viszonyai tekintetében a legszerencsésebben oldja meg, mert a nemzetközi jog egész rendszerét teremti meg, ugyanakkor a szabadság eszményeinek is legjobban megfelel, mert a korona és a nemzet közötti viszony oly szabályozására képesít, mely a közös tradíciók, közös érdekek, közös vonások alapján lehetővé teszi a kormányzottak közvetlen részvételét a kormányzásban, lehetővé teszi az önkormányzati elv legmesszebb menő megvalósítását a központi hatalommal szemben.

S még messzebb haladva az államok ezen földrajzi kikerekítésében, lehet-e kétség az iránt, hogy egyedül ez biztosíthatná tartósan *Európa békéjét* is, midőn kiűzné *Törökországot Európából*, végét vetné az orosz kéz ármányainak a Duna völgyében, erős és hatalmas állammá segítené szervezkedni *Görögországot; Svájcot. Dániát, Hollandiát, Luxenбургot, Belgiumot és Portugált* pedig oly viszonyok közé hozná, melyek közt népe sségök az európai kultúra előbbrevitelében hathatósabb működési kört nyithatna magának.

Ha oly mértékben állana a nemzetiségi és faji célok önjogosultsága, a mint azt a *román túlzók képzelik*, akkor *Anglia* sohasem küldött

volna rajokat *Amerika* betelepítésére s az amerikai nemzet-typus nem különböznék annyira az anyaország typusától, mint a hogy tényleg különbözik. A nemzeti asszimiláció oly fokú megvalósulása, hogy lerontsa az államok politikai határait, *de jure* el nem ismerhető, mivel *de facto* sem létezik. Európa története nem mutat példát egy oly egyetlen organizmusra, mely egységes területen élő ugyanazon faj által alkotva, külön nemzetiségi elemeket ne foglalna határai közé; ép úgy, mint a hogy nem mutat példát a magyaron kívül oly nemzetekre sem, melyeknek aspirációi ne támaszkodnának rajtok kívül álló fajrokon elemekre. Világos tehát, hogy tisztán a népek természetes rokonszenvei nem elégségesek és nem jogosultak arra, hogy Európa térképét vak és nyers ösztöneik szerint szerkeszszék meg; valami magasabb szükségesség kell hogy intézze a nemzetközi területi viszonyok alakulását, s ez az államalkotó génusz történeti igazsága, az emberiség általános haladásának törvénye.

Politikai nemzeteket csakis *ez* nevelhet s épen ezért a *nemzeti állam* fogalmából ki kell hogy zárjuk a primitív *fajállam* szűkebb fogalmát, mert sem az ethnikai, sem a geográfiai

kikerekítés nem volna alkalmas arra, hogy biztosítsa az európai államrendszer egyensúlyát s ezzel Európa békéjét.

Hogy biztosítsa mindezt, arra nézve előbb le kell ráznia magáról az államnak azt a merőben materiális fogalmát, melyet avult államtheoriák kötöttek hozzá s ideális tartalmat kell öntenie a tudomány sablonjaiba. Így alakul át az öntudatlan tömegek fajegysége a politikai nemzetek belső kohéziójává, így nyer az állam mélyebb erkölcsi tartalmat, a szabadság és törvénytisztelet, a jogegyenlőség és kultúra törhetetlen forrasztó ereje által.

Ha tehát nemzeti államot mondunk, a fizikai határok által kivont területi egységgel, akkor ennek — mint mondtuk — egy oly közelebbi meghatározását is kell keresnünk, mely kizárja a fajállam szűkebb fogalmát; ellenben kifejezésre juttatja az államalkotó képesség, a politikai vezetés eminens tulajdonságait, mert csak ily politikai szellem lehet erősebb az egyesülésre törekvő fajok természetes szét-huzó ösztöneinél.

Világos, hogy ily tulajdonságokkal nem rendelkezik a mi viszonyaink között első sorban is tekintetbe jövő szláv politikai génusz,

ép oly kevéssé, mint a hogy a görög politikai génusz sem rendelkezett. Ugy a görög, mint a szláv természet kimerítette magát a legkezdetlegesebb politikai szervezet — a közösségi rendszer létrehozásában és nem merő véletlen, hogy minden oly általánosabb politikai szervezetet, mely ezen túlment, idegen földről hozott be. *Görögország* háromszor érezte magán ezt az idegen kezet; először a római intézmények, azután a török uralom s most végül egy német dynasztia befogadása által. A szláv világ még csak nemzeti dynasziát sem birt produkálni s politikai psychológiája hozzá van szöve az idegen kényuralom intézményeihez.

A népek szellemének tanulmányozója szigorú logikával mutathatja ki, hogy *Görögország* egész politikai rendszere, úgy a mint az az egyes városok souverain függetlenségének gondolatán épült fel, előbb-utóbb kronikus anarchiának kellett hogy áldozatul essék, ha csak a képviseleti rendszerrel összekötött föderalizmus, vagy Róma hódító politikájának titka, az *asszimiláció* és *inkorporáció* féken nem tartják a széthúzó erőket. Ugyde a városok incorporatioja, mely *Attika* őskorában oly fényes sikerrel kezdetett meg, nagyobb

arányokban teljesen kivihetetlennek bizonyult; viszont a föderális szövetség kísérlete sokkal később jutott a megvalósulás stádiumába, semhogy többé elegendő ellenállást birt volna kifejtteni. A mi végül a képviseleti elvet illeti, az a *teuton* szellem vívmányául maradt fentartva és sohasem jutott volna eszébe görög vagy római államférfiúnak, hogy teljhatalommal felruházott követekkel képviseltesse érdekeit valamely törvényhozó testületben.

Igy jutott el Európa politikai művelődése a népek történetének küzdelmes fázisain át ahhoz a zárkőhöz, melyet *nemzeti államnak* nevezünk s mely a germán politikai génusz tipikus alkotása. Egyetlen más faj sem tudta volna megvalósítani ezt az intézményt, mely a german nemzetek missziójául volt fentartva. Mert a latin faj élettörvénye az uniformitás, mely az egyéni önállás, a független politikai intézmények megsemmisítésével jár s a tekintély uralmát emeli egyetemes világelvvé. Magyarország független keresztény állammá alakulása első ideje óta fölismerete azt a nagy nemzetfentartó erőt, mely a nyugati uralmi eszményhez való hozzásimulásában rejtett s évezredes történetének minden lapján tanúságot tett ahhoz való ragaszkodásáról. Ez

vezette a nemzeti visszavonások szomorú idejében a *Habsburg-ház* jogara alá, szemben a török souzerainitás fenyegető veszélyével, ez tartotta össze rendi alkotmánya szilárd abraconsaival *Szent István* birodalmát, hogy szét ne zülljön az idők ostromában. Sőt maga a latin nyelv századokon át tartó uralma is a törvényhozás és diplomácia terén egy egységesítő intézmény jellegével birt, mely biztosította az összekötő kapcsolatot az állam különböző nyelvű polgárai közt, ép úgy, mint az *arisztokrácia* intézménye, melynek soraiban tót, horvát, szerb, román nevű családok tagjai nyertek fényt a magyar *szent korona sugaraitól* s vérzetek hősíleg a nemzet küzdelmei által megszentelt csatatérekén; míg másfelől a ma már elavult közjogi méltóságok egész sorában is kifejezést nyert *Szent István* koronájának souverainitása és tekintélye a magyar nemzeti állam egész területén s ennek integritása bármely oldalról jöhető nemzetellenes törekvésekkel szemben.

Kétségtelen már most, hogy Magyarország demokratikus kibontakozása a feudális állam nyügeiből a magyarság zömében találta szilárd támaszát. Nem az avult nemzetiségi privilégiumok, hanem a magyar nemzet élő tudata,

áldozatkészsége és politikai érettsége váltak ebben az országban a jogegyenlőség és a modern szabadelvűség megdönthetlen bástyaivá. A rendiség korában az egységes magyar nemesség volt az ország fentartó eleme; minden nemes, mint ilyen, tagja volt a szent koronának, mint a magyar nemzet összetartozósága szimbólumának. A nagy nemzeti újjászületés ugyan átjátszotta ezt a politikai vezetést a kiváltságos rendek kezeiből a nemzet nagy zöme kezeibe, de nem vehette el ettől azt a jelleget, hogy épen olyan *egységes magyar legyen*, mint a milyen az avitikus jogok korában volt.

A magyar államiság, mikor az 1848-iki forradalmat megelőző nagy reform-országgyűlésen önként, senkitől se kényszerítve mondott le rendi előjogairól s egymás után nyitotta meg sánczait a jog- és osztályegyenlőség, a polgári és vallási szabadság és egyenjogúság eszméinek befogadására, ezt nem tehette azon az áron, hogy *megszűnjék magyar lenni*, eldobja örökölt politikai jellegét s ezzel lemondjon történeti jogczíméről és hivatásáról, hogy mint modern és szabadelvű nemzeti állam teljesítse hivatását a népek nagy gremiumában. Magyarországnak minden más, mint ma-

gyar jellege egyértelmű volna az ország különböző ajkú honpolgárai közt a békés egyensúly megbontásával s oly irányzatok felülkerekedésével, melyeknek súlypontja teljesen kívül esnék egy individuális állam létkörén. Ezt kívánjuk bizonyítani a következő fejezetekben, miután egy tekintetet vetettünk hazánkban a nemzetiségi eszmék kifejlődésére s azon különböző rendű tényezőkre, melyek ezt a kifejlődést elősegítették, lehetővé tették, vagy arra sarkalólag hatottak.

II. FEJEZET.

A nemzetiségi eszmék keletkezésének külső tényezői. A horvát-illyr és pánszláv eszme.

A nemzetiségi eszme első intenzivebb felbátorítása Magyarországon *Napoleon* merész hódító terveinek volt természetszerű következménye, mely a népszabadságjelszavával dobta üszkét a bécsi udvar *önző hatalmi* politikája által széttagolt nemzet testébe — szerencsére sikertelenül. Mert a következmények megmutatták, hogy Európa érdekei homlokegyenest ellenkeznek a szláv elem térfoglalásával, mely Magyarország állami egysége szétrobbantását okvetlenül kísérné.

Tudjuk azonban, hogy a bécsi udvar oroszországi összeköttetései már a múlt században lehetővé tették titkos kezek felbujtó munkáját. Az ország végvidékein *III. Károly* mint

Oroszország szövetségese megengedte Oroszországnak, hogy *Cumming* ezredes, *Stojanov* alezredes és *Bozics* százados által Magyarország keleti határszélén orosz katonákat toborozzon s nemsokára ezután történt, hogy a felszított vallási villongások tizenhárom falu szerb népét vezették Oroszország karjai közé, kik *Erzsébet* czárnő idejében *Horvát* ezredes vezérlete alatt a *Bug* forrásaihoz vándoroltak ki, úgy hogy csak a hazafias karlóczai metropolita, *Nenadovics Pál* erélyes fellépése tudta megakadályozni a további kivándorlásokat.

Katalin czárnő még szélesebb alapokon szervezte Magyarországon az orosz propagandát, melynek titkos célja nem annyira az volt, hogy Oroszország hatalmi szféráját kibővitse, mint inkább, hogy Ausztria befolyását belviszályok által gyöngítse. A tokaji ügynökség felállításával, azon ürügy alatt, hogy az orosz udvari pinczék számára vásárlandó borok szállítását eszközölje, egész kis kolóniát teremtett Felső - Magyarországon, megfelelő kozák detachment-nal, sőt egy orosz pópával is, mely 1800-ig fennállott expozitura első parancsnoka *Ravagh* volt, kit halála után *Gorev* váltott föl a magyarországi misszióban.

Ily előzmények vezették be a magyar-

országi és a külföldi szlávtság vezérferfiainak mind sűrűbbé váló érintkezéseit s az orosz proszelitizmus mind nagyobb terjedését. Már 1782-ben, midőn *Petrovics Péter* nagyherczeg Magyarországon átutazott, követte őt Pétervárra *Jankovics Tivadar*, a zágrábi kerület tanulmányi felügyelője, hogy orosz államszolgálatba lépjen. Rövid időközökben, részint már előbb, részint utóbb egymás után szakadtak ki aztán Magyarországból, hogy életüket az orosz ügynek szenteljék és előkelő állásokat töltsenek be Oroszországban: *Terlaics Gergely*, *Julinácz Pál*, *Stojkovics Athanáz*, *Jaksics, Simics, Csernovics, Preradovics, Thököly Péter, Raics János, Petrovics Makarij* stb. Viszont a pánszláv érzelmek fölszítására és irányzására már a század elején egész hada az orosz politikusoknak s tudósoknak jött Magyarországba, hogy a szláv nemzeti emlékeket gyűjtse s összekötő kapcsolatokat keressen ezek és a nagy Oroszország hagyományai közt. Ezek közé tartozott: *Stojev, Skrjesnisevsky, Hålfarding, Lamanskoj, Bodiansky és Pogodin*. Ez utóbbinak, ki 1839-ben mint orosz emisszárius utazta be Magyarországot, nyílt célja volt az úgynevezett »pozsonyi szláv intézetet«, tulajdonképen pedig az evangélikus lyceummal kap-

esolatba hozott szláv nyelvi és irodalmi tan-
széket kiszolgáltatni az orosz kormánynak,
orosz iratok terjesztése céljából. Nyilván-
valóan kitűnik ez *Pogodin*nak akkoriban e tárgy-
ban az orosz közoktatásügyi ministerium elé
terjesztett jelentéséből.

A keleti kérdés titkos diplomáciai törté-
netéből tudjuk, mily kevés hija volt, hogy
az orosz udvar ez ágensei által már 1812-ben
nyílt forradalomba nem kergette Magyar-
országot Ausztria ellen. Ez a terv már akkor
fölmerült, de csak 1828-ban valósult meg,
abban a meghiusult pucsbán, melynek eredeti
programját két évvel később a lengyel fel-
kelés alkalmával Varsóban *Konstantin* nagy-
herczeg fiókjában találták meg, mint *Prond-
zynsky* orosz alezredestől származót. A cél az
lett volna ezuttal is, mint azt a lengyel ha-
táron egyes ruthén papoknál fölfedezett nagy-
mennységű fegyver- és lőszerkészletek bizo-
nyították, hogy Magyarország fölkelésre biras-
sék, mely alkalmul szolgálna aztán Orosz-
ország támadására.

A »*Slavy Dcera*«, *Kollár* lázbeteg agyának ez
a monstruozus *poetica licentiája*, melyben a
nemzeti chauvinismus örült hóbortjával vin-
dikált a szlávsnak mindent a kozákok

földjétől Raguzáig, a Balatontól a Balti és Azovi tengerig — fölgyújtotta a szláv világ képzelődését, mely ép akkor látta fellobogni a nagy német eszme politikai kultuszát is, a germán lelkesültség által a reformáció háromszázados évfordulójára rendezett *wartburgi* világra szóló ünnepségekben. Csakhogy a mit nem sejtett a bécsi körök rövidlátása, mely rosszul titkolt kárörömmel lesté a fejleményeket s a legfelsőbb cenzura aegisze alatt hagyta napvilágot látni az illyrizmus ezen veszedelmes sajtótermékeit, az az volt, hogy *Kollár* könyve nem egyedül a magyarság, hanem talán még sokkal inkább a németiség ellen irányult. Hisz ő maga jegyezte meg többször, intenczióit magyarázgatva: »a magyarok nem látják be és nem értik mi olvasandó a sorok között. El fog jönni az idő, mikor nekik is be kell majd látniok, hogy csak velünk foghatnak kezét, ellenségünk közös. Mit használnak — úgymond — mindazok a küzdelmek, melyeknek a magyarok a magok részéről ép oly vakon ülnek fel, mint közülünk is legtöbben? Ha végre is erős összeköttetésre kerül a sor, annál jobb, akkor végre be fogják látni mindkét részről, hogy félre lettek vezetve.«

Ez azonban nem tartotta vissza Kollárt abban, hogy a magyarság ellen is a legvadabb kifakadásokba ne törjön ki. »Ellenfeleink — folytatja panaszkodásait — a magyarok, meg akarják semmisíteni nyelvünket, nemzeti jellegünket; életünkért küzdeni legszentebb kötelességünk.« »Vérünk árán kell küzdenünk; a magyarok évről-évre kiméletlenebbül lépnek fel a szlávok ellen.« S hogy életét orgyilkosság ellen megvédelmezze, magához *Ferencz* császár oltalmához fordul. Még tovább hajtja a magyar nemzet elleni pizskolódásait az orosz *Bodiánszky*, mikor ezeket írja *Pogodin*hoz intézett levelei közt: »a magyarok oly vadak még, mint ezer évvel ezelőtt s ide kell jönni, hogy lássa az ember, mily brutálításig megy a szlávok üldözése«.

Ilyen hangon beszéltek azok az emberek, a kiknek magyarországi küldetésök az volt, hogy *a felvidéki szlávokat az orosz uralom eszméjének megnyerjék.*

A dolog tulajdonképen úgy áll, hogy a pánszlávizmus ezen első, túlnyomólag irodalmi irányzatának éle akkor még Ausztria és Oroszország ellen egyaránt volt fordítható. Közvetlen és konkrét politikai tartalmat csak azok kezében nyert később, a kik felismerve

nagy jelentőségét, készséggel ragadták magukhoz mint eszközt, távolabbi céljaik elérésére. Ennek volt tulajdonítható, hogy ugyanakkor, mikor Oroszország a magyarországi szláv nemzetiségek felbujtásában Ausztria felrobbantására irányuló eszközt vélt látni, az osztrák politika azt viszont a lengyel kérdésben akarta kijátszani Oroszország ellen, s a maga félhivatalos »*Hofslavist*«-jai által nemcsak gondoskodott a szláv kultúra ébrentartásáról, de volt idő, midőn a *trializmus* egy nemét is komolyan tervezte az osztrák tartományok, továbbá Magyarország és Galícia közt.

Csak a hatvanas években keletkezett ifjú-orosz irányzat térítette a pánszláv aspirációkat végleg az orosz szimpatikiák medrébe. A pétervári kabinet megdöbbenve a külföldi szláv propaganda gyors sikerein, hogy emozgalmakat a maga javára fordítsa, a helyett, hogy nyíltan szembe szállt volna e törekvésekkel, parallel irányban kezdte meg aknamunkáját, melynek jelszavát ezentúl a szláv és orosz nyelv lényegbeli azonosságának irodalmi kifejtésében adta ki.

A reakció azon politikáját, mely Ausztria hatalmi állásának a nemzetiségi aspirációk

felszításában kereste mesterséges eszközeit, a *Metternich*-féle politika ezen machiavellisztikus gondolatát, senki sem fejezte ki jobban, mint *Ferencz* császár azokban a történelmi nevezetességű szavaiban, melyeket Franciaország követének mondott: »Az én népeim egymás előtt idegenek; annál jobb; legalább nem lesznek egyidőben ugyanazon betegség által megtámadva. Ha Franciaországban egy láz áll elő, mindenkit egyszerre támad meg. Én ellenben a magyarokat Olaszországba, az olaszokat pedig Magyarországba küldöm. Mindenik szomszédját sakkban tartja; nem értik meg egymást és gyűlölik egymást. Kölsönös ellenszenvükből keletkezik a rend és egymás iránti gyűlölségükből az általános béke.«

Mielőtt a negyvenes évek illyr mozgalmát lángra lobbantotta volna Horvátországban a bécsi udvarhoz benyújtott memorándumáért értékes gyűrűvel jutalmazott *Gáy Lajos*, tény, hogy a horvát tartománygyűlés által a magyar országgyűlésre küldött követeknek adott utasítás a magyar nyelv tárgyában mindig kedvező volt. Azt sem szabad felednünk, hogy az illyrizmus egyik célja tisztán vallásfelekezeti volt, tudniillik Horvátországban a római katolikus vallás kizárólagos uralmá-

nak a megmentése, s ez adta meg az érintkezési pontot a nagy-szláv törekvések és a *Haulik* zágrábi püspök által vezetett klerus közt is.

Nem térünk ki itt a 48-iki általánosan ismert eseményekre, melyek nyílt kitörésre juttatták a horvát nemzetben lappangó és évtizedeken át mesterségesen szitott gyűlölséget.

De ismeretes, hogy közvetlenül a magyar szabadságharcz leveretése után a bécsi abszolutizmus első teendője volt Magyarország leigázásával egyidejűleg az *áruló nemzetiségek megjutalmazására is* kiterjeszteni gondját hűséges és lojális magoktartásáért. Már 1849. deczember 15-én a szerb vajdaság, mint külön kormányzati terület proklamáltatott, a karlóczaei görög-keleti pátriárkaság helyreállításával, »elismerésül a trón ellenségei elleni hősiességükért« s hogy az illető egyházi és világi méltóságok restaurálásával a »hű és vitéz szerb népnek garancia nyujtassék, nemzeti szervezetük fentartására«. Egyidejűleg a magyarfaló *Rajacsics Józsefet* nevezte ki a bécsi kormány pátriárkának s a szerbek által vajdává választott *Suplikác Izván* is megerősítettetett.

De hogy a hatalomnak ép oly kevésbé volt czélja a magyarországi nemzetiségeket komo-

lyan *kielégíteni* s az alkotmányosság áldásában részesíteni, mint a hogy nem volt célja őket a magyar alkotmány iránti tartozó kötelességökre szorítani sem, az hamar kitűnt többek közt a délszlávoknak az octroyált alkotmány elleni állásfoglalásából. A zágrábi lapok nyíltan kijelentették, hogy nincs kedvök a magyar cenzurizációt a német cenzurizációval fölcserélni s napról-napra sürgették Ausztria elszakadását Németországtól. Szerbek és horvátok egyaránt nemzetiségök elleni merényletet láttak a márcziusi alkotmányban, az első különösen nélkülözték abban Magyarországtól való függetlenségük nyílt kimondását, a mi pedig Horvátországnak és Erdélynek megadatott, sőt ellenkezőleg határozottan kifejezve látták annak lehetőségét, hogy egy más koronátartománnyal egyesíttetnek. Csupán a szerb vajdaságnak és pátriárkátusnak helyreállítása az 1848. évi deczember 15-iki pátenssel senkit sem elégitett ki, miután az alkotmány csak sok kerüléssel erősítette meg a szerbek szabadság-leveleit.

A *Thun*-féle valláspolitikai is növelte a nemzetiségek bizalmatlanságait a dolgok új rendje iránt. Ez adott alkalmat az erdélyi görög egyesült püspök azon körlevelére a

Saguna püspök által kormányzott orthodox papsághoz, melyben ezek az egyesültekhez való átlépésre szólíttatnak fel. S még sérelmesebb megrövidítése volt az orthodox egyház jogainak az a rendelet, mely 1852-ben a dalmáciai görög papságra nézve az anyakönyvek olasz nyelven vezetését tette kötelezővé s még a hol az illyr nyelv elkerülése lehetetlen volt is, ott is legalább cyrill betűk helyett latin betűk használatát tette kötelezővé.

A bécsi kormánynak Magyarország foederalistikus szétbontására irányuló törekvése teljes bukását semmi sem mutatja jobban, mint az, hogy a bánáti németek közt már 1850-ben hangos lett a panasz, hogy a szerb tisztviselők úgy őket, mint a temesi oláhokat elnyomják s rájuk önkényes szolgáltatásokat vetnek ki. Tény az, hogy egy bánáti román deputáció nem kevesebbet kért a császártól, mint hogy a Bánát a szerb vajdaságtól elszakíttatván, a temesmegyei románok a mármarosi, erdélyi és bukovinai románokkal egyesíttessenek. Csak szerbeket juttattak hivatalokhoz, csak szerb lapokat tűrtek meg s az elpusztított vidékekre német telepések bocsátását egyenesen felségárulásnak kürtölték ki.

Másfelől a horvátok is hamar belátták, hogy a *Bach-Thun*-féle abszolutizmus köpenye alól voltakép a germanizálás lólába kandikál ki. A zágrábi megyebizottság 1850-ben a pénzügyigazgatóság német átiratát azzal az óvással küldte vissza, hogy a belkormányzat minden ágában a horvát kell hogy hivatalos nyelv maradjon s a bánt is fölhevítte, hogy hasson oda, mikép a hadparancsnokság a tartományi biztosságokkal horvátul levelezzen.

Ekkép kormányozták bele a cenzúráizmus germanizálási kísérletei a délszlávokat egyenesen a pánszlávizmus vizébe, melynek veszélye s a felsőmagyarországi és délmagyarországi szlávok egyesülése már oly közelfekvőnek tetszett a bécsi körök előtt, hogy 1851. áprilisában nem haboztak néhány Zimonyban tartózkodó cseh tudóst börtönbe vettetni.

Az 1850. április 7-iki császári pátens csak mézes madzagot nyújtott a horvátoknak önfeláldozó odaadásukért, de a felosztatott 1848-iki zágrábi tartománygyűlés helyett nem intézkedett újnak összehívásáról; csak annyit mondott, hogy a horvát tartományi képviselő a birodalmi alkotmányban megfelelő módon fog rendeztetni. A mi a területi kívánságokat illetve azonban, melyek közt első helyen

állt a katonai határőrvidéknek Horvátországba való kebelezése, e részben üres kézzel kellett visszavonulniok, mert az 1850. május 7-iki alaptörvény a katonai határőrvidéket érintetlenül hagyta s a román katonai határőrvidéknek 1850. április havában történt felosztásából sem húztak semmiféle hasznot a délszlávok. A határőrvidék élén a hadügyminiszter maradt, ki alá két katonai parancsnokot állítottak a horvát-szlavon és a szerb-bánáti vidékekre, míg alantás hatóságok gyanánt szintén a katonai adminisztráció alá tartozó politikai és rendészeti közegek fungáltak.

Külön koronatartományként szervezték 1850-ben *Coronini* helytartósága alatt a szerb vajdaságot is, míg Horvátország régi álma, a hárommegy királyság helyreállítása tekintetében végkép szétfoszlott az által, hogy Dalmácia elvonatva a bán fenhatósága alól, önálló helytartóságot kapott Zárában. Csak Fiume maradt meg a horvátoknak, hálából a magyar szabadságharcz alatt tanusított lojális magukviseletéért s büntetésül a kikötő városnak (Fiume) a magyar fegyverekkel szemben táplált rokonszenvükért.

Mindezen lappangó széthúzó erőket nyílt

szinvallásra készítette a *krimi* bonyodalom. Hogy Magyarország délszlávjai mily szemmel kísérték a fejlődő eseményeket, hogy a nemzetiségek dédelgetése mily vérszemre kapatta a kifelé gravitáló elemeket, mutatja, hogy már 1852-ben karácsony táján a szerb vajdaságban komoly megintésben tartották szükségesnek részesíteni a »Srbski Dnevnik« ujvidéki lap szerkesztőjét, mivel a montenegróiakat nyilvánosan felhívta, hogy a magyarországi szerbekkel együtt rázzák le a nyakukra súlyosodó igát. És mennél nagyobb dimenziókat öltöttek a keleti események, annál jobban harapózott az izgalom Dél-magyarországon is. 1853. év decemberében Horvátországban többeket tartóztattak le pánszláv üzelmek miatt, köztük az illyrizmus tulajdonképeni nagyranövelőjét, *Gáj Lajost* is. Hasonló okból hurezoltak börtönbe Zimonyban egy államhivatalnokot, sőt következő évben Budáról egy görög püspököt, Pancsováról egy apátot stb. is, kik mint orosz emisszáriusok a rácok közt propagandát igyekeztek csinálni.

Ugyanez időben jelent meg Belgrádban a *nagy szerb birodalom térképe*, mely *Szerbián, Bosznián, Herczegovinán s Montenegrón* kívül *Horvát-*

országot, Szlavóniát, Dalmáciát, a Szerémséget, a Vojvodinát, a katonai határőrvidéket s a Bánátot is magába foglalta, s mely a monarchiából ki is tiltatott. Másrészt a zimonyi pénzügyőrség csak alig akadályozhatta meg, hogy magyarországi szerbek Szerbiába fegyvereket ne csempészszenek át oly czélból, hogy *Karagyorgyevics Sándor* herceget Oroszország érdekében a porta ellen fellépésre bírják rá.

A magyar szabadságharcz elveszetté tette ránk nézve Horvátországot is. Világosan kifejezte ezt az 1861-ben törvénytelenül összehívott horvát-szlavon tartománygyűlés határozata, melyben nyíltan kimondatott, hogy az 1848-iki események által Dalmát-Horvát-Tótország és Magyarország között, valamint a törvényhozásra, úgy a közigazgatásra s törvénykezésre vonatkozólag is mindennemű viszonylat törvényszerűen és teljesen megszűnt, kivéve a fejedelem azonosságát.

Előre sejthető volt, hogy az a súlyos abdikáció, melylyel a magyar nemzet alkotmánya visszaszerzése után a horvát kiegyezésre vonatkozó tárgyalások megindulásánál az 1861-ik évi XLII-ik horvát t.-czikket kiindulási pontul elfogadta s mely legközelebb a hirhedt

fehérlap politikájára vezetett, nem lesz alkalmas arra, hogy a Magyar- és Horvátország közötti közjogi kapocs megszilárdulását hosszabb időre elősegítse.

És csakugyan az osztrák viszonyoknak közvetlenül a kiegyezés megkötése utáni alakulása, nevezetesen pedig a *Hohenwart*-féle »*Fundamental-Artikel*«-ek, már a horvát kiegyezés után alig három évvel nálunk is megtermették gyümölcseiket. A mint a februári ministerium Cschország fennálló alkotmányát egyszerűen kasszálta, úgy a horvátok is 1871-ben kereken megtagadták az 1868-iki kiegyezést s mást akartak állítani helyébe, melynek kiindulási pontjai lettek volna: a bán szabad választása a tartománygyűlés által, külön felelős tartományi kormány, külön pénzügy s a delegációkban közvetlen képviseltetés.

Nem egyéb volt ez, mint a délszláv program határozott felállítása, támaszkodva az össze nem hívott új tartománygyűlés nagy ellenzéki többségére. Az 1871. májusában újonnan választott tartománygyűlést csak a következő év január 15-ére hívták össze, hogy első ülése után mindjárt fel is oszlassák, mivel a királyi kézirat szerint »tekintettel az

országgyűlési tagok szeptemberi manifesztációjára s a kiegyezési törvények abban foglalt negálására, sikeres eredmény nem lett volna a tartománygyűléstől várható.«

Lónyay ekkép megakadályozta, hogy a délszláv programm tartománygyűlési határozattá emelkedjék a cseh deklaráció s a lengyel határozat mintájára, és bár a horvát bizalmi férfiakkal való konferenciázások nem vezettek eredményre, a magyar kormány *Bedekovicsot* fölmentette báni állásától, s helyébe báni helytartóvá *Vukánovicsot* nevezte ki, hogy az új választásokat megejtse.

Azonban az új választások nem valami kedvezően ütöttek ki a kormányra nézve. A 75 megválasztott képviselő közül ötven a magyarellenés párthoz tartozott. Magában Zágrábban vereséget szenvedett a három magyarbarát-jelölt, köztük *Vukánovics* báni helytartó is. Csak nehezen sikerült *Lónyaynak* a tartománygyűlést akkép hangolni, hogy a Magyarországgal való kiegyezést jogérvényesnek ismerje els csupán annak revíziójsürgesse.

A revízió kérdését megoldatlanul hagyta hátra a *Lónyay*-kabinet; az 1872-re összehívott tartománygyűlés által választott regnikoláris deputáció kíváncsiak egyyszerűen teljesíthe-

tetlenek voltak, így a közös ügyek quotájának leszállítása, az egyenes adók és ujonczozás terén követelt önálló törvényhozás, a magyar országgyűlésre küldendő követeknek 29-ről 34-re szaporítása, a magyar kormánytól független országos kormány szervezése, melynek élén a magyar miniszerelnök ellenjegyzése és ajánlata nélkül kinevezett bán álljon, egy horvát ministeri állás kreálása a magyar ministeriumban, kit azonban ne illessen döntés Horvátország autonóm ügyeiben; végre a magyar-horvát viszonyok minden vitás kérdésére egy legfőbb bíróság felállítása.

Ettől már valóban csak egy árnyékkal különbözött az ultra nemzetiségiek és *Strossmayer* programja, mely egyenesen a *Zvojnimir* királysága helyreállítását tűzte ki célul. Horvátország elért annyit, hogy az új pénzügyi kiegyezésben Magyarország elvállalta 45 százaléknyi országos kiadásainak $2\frac{1}{5}$ milliót meghaladó összegét is, ellenben nem nyerte meg az anyaország hozzájárulását a viczinális vasutak autonóm kezelés alá adását illető óhajához, mely mögött nyilván a gazdasági és pénzügyi elszakadás terve lappangott. Politikai természetű óhajításai közül is erélyes visszautasításra talált a cím és címer meg-

változtatása, a bánnak a magyar miniszterelnök ellenjegyzése nélküli kinevezése. Csak annyit fogadtak el, hogy a bán, ha katonai személy, tényleges commandot ne vezethessen s hogy a horvát miniszter a magyar kormánynak Horvátországot érintő határozatai felett aggályait külön memorándumban kifejezhesse, a nélkül, hogy joga volna azoknak végrehajtás céljából a bánhoz juttatását megtagadni s a nélkül, hogy a ministeriumnak Horvátországot érdeklő lépéseivel szemben ellenőrzést gyakorolhatna, vagy a zágrábi tartománygyűléssel szemben felelős lenne.

A katonai határőrvidék kérdésében, szemben a horvátok azon kívánalmaival, hogy Magyarország biztosítsa Horvátországnak a határőrvidék bekebelezéséből várható deficitjét, a magyar kormány ráállt arra is, hogy törvénybe iktassa az új hozzájárulási kulcs megállapítását még a pénzügyi egyezmény lejárta előtt azon esetben, ha a horvát-szlavon határőrvidék előbb adatnék polgári közigazgatás alá.

A zágrábi egyetem felavatásánál 1871. október 19-én azonban ismét botrányos tüntetésekre került a dolog a magyar állameszme ellen. A magyar vendégeket hidegen fogadták. A

tartománygyűlés házán s a báni palotán hiányzott a magyar trikolor s az ünnepély alkalmából adott díszebéden Magyarországot nem, csak a királyt köszöntötték fel. Mind-ezen jogos rekriminációkra töletelhetőleg mentegetőző feleletet adott ugyan az »Agramer Zeitung«-ban *Zsifkovics* osztálytanácsos, ez azonban nem oszlathatta el azokat a sötét aggodalmakat, melyekkel minden komoly hazafi nézett a horvát fejlemények elé, a mint hogy ezeket az aggodalmakat a király látogatása alkalmából csak a legközelebbi napok eseményei is pontról-pontra *igazolták*.

Ha volt valami, a mi a magyar politika vigasztalására szolgálhatott a dolgok ily helyzetében s enyhithette a dolgok túlkomor fel-fogását, az a Horvátország autonomiájában magában is lappangó ellentétek leplezetlen föltárulása volt, a mi fényesen kimutatta a horvát nágyratörő ábrándok belső gyöngeségét. Élesen megvilágította ezt a belharczot a horvát népiskolai törvény tárgyalása 1874-ben, a mikor *Gruics* püspök megkísérelte keresztülvinni a görög-keleti népiskolák elvonását a zágrábi tartománygyűlés kompetenciája alól. Indítványa, hogy a szerb nemzet és egyházi kongresszusa autonom jogai népiskoláik

szervezése, vezetése és fentartása körül e törvény által ne érintessenek, viszhangra nem lett ugyan, de elárulta a *horvátság* és *szerbség* közötti áthidalhatlan *ellentétet*, sőt érvényre sikerült emelnie azt az elvet is, hogy a törvényben jelzett horvát oktatási nyelv alatt a szerb iskolákban a horváttal azonos szerb nyelv értendő. A karlócza-i orthodox görög kongresszus legiszlatórius jogát a tartománygyűlés római katolikus többsége nem ismerte el ugyan, de nem akadályozhatta meg a szerb és horvát eszme közti különbség éles elvi megvonását.

III. FEJEZET.

A nemzetiségi eszmék fejlődésének benső elemei. Egyház és állam.

A vallásos hit, a vallásos szertartások és hagyományok közössége mindig leghathatósabb istápolója volt a nemzeti összetartozásnak. Egy állam vagy faj politikai szervezkedésének működő erői közt az első, mely történetileg jelentkezni szokott, a természetfölöttiben való hit, a törvény és rend isteni tekintélye, s az első államférfiak, kik a nemzetek természetes kifejlődésének ez útján a tömegek öntudatlan ösztöneit vezetik és idomítják, rendesen a vallásos kedély benső érzelmeit teszik törekvéseik emeltyűjévé. Kultuszokat alapítanak, melyek mögött befolyásukat érvényesítik a nép lelki nevelésére s vallási szankeziókkal biztosítják a törvényeknek való engedelmességet. Így szervezték a *Rurikok*

a mai hatalmas orosz birodalmat, megnyerve annak a népesség nagy tömegeit, így vált az angol monarchiában az egyház összekötő kapocsá a trón és a nemzet közt.

Magyarország története is egészen más irányt vehetett volna, ha abban az időben, mikor *Paleolog János* görög császár a törökök ellen oltalomért a nyugati fejedelmekhez fordult s *Hunyady János* már kardját övezte, hogy segítségére menjen a megtámadott byzanczi császárságnak, a pápa azon föltétele elfogadtatott volna, melyben a segélyadást *a két egyház egyesítésétől tette függővé*. Ebben a gondolatban egy nagy politikai érdek rejtett Magyarország jövőjére nézve, mely fájdalom, nem valósulhatott meg. A nem magyar ajkú nemzetiségek partikulárizmusa ma is a nemzeti-ségi egyházakban leli főtámasztékát s a magyar állam minden egyesítő törekvése tehetetlen marad az autonom egyházak azon fegyvereivel szemben, melyekkel a felekezeti dogma látszata alatt állitnak fel nyelvhatárokat az állam polgárai közt.

Pedig tudjuk, hogy az 1791:XXI. t. cz. meghozásáig, mely a görög-keletieket a bevett vallások közé sorozta s azok pénzalapjának Ő Felsége legfőbb felügyelete alatt mi módon

leendő kezeléséről intézkedett, a görögök vallási ügyei csupán királyi rendeleteken alapultak. És hogy mily irányban fejlett ki 1848 előtt a keleti egyház egész autonómiája, azt mutatja, hogy például Mármaros megye kétszáz görög-nemegyesült lelkésze közt alig volt egy, a ki magyarul ne tudott volna s a Hajdúkerület egy tiszta orosz vallású községében egyetlen egy se volt, ki oroszul értett volna. Hogy pedig az istentisztelet mégis oroszul tartatott, csak azért volt, mert bár a rituális könyvek magyarra is le voltak fordítva, de azok kinyomatására hiányzott a pénz. Hogy azonban az orosz istentiszteleti nyelvet nem követelte semmi dogma, azt az odavaló főesperes is határozottan kijelentette.

De nézzük a tiszta katolikus Horvátországot. 1825-ben, közvetlenül az illyr mozgalmak felülkerekedése előtt, Horvátország még maga kívánta magyar iskolák felállítását s közoktatási intézeteiben a magyar tanítók alkalmazását. Sőt még messzebb mehetünk. A tizenötödik században maga *Homonnay* zágrábi püspök tett alapítványt a magyar nyelv terjesztésére. Az 1747: VI. t.-cikk Horvátországra kiterjesztőleg is kimondja, hogy kanonokok

csak olyanok lehetnek, kik született magyarok és magyarul beszélnek. Még a latin szertartásnak magyar nyelvű szertartással való helyettesítésére is tétetett kísérlet. A negyvenes években a szepesi püspök magyarul tartott misét s csak a szláv érzelmű primás tiltotta el ettől. Ugyancsak a magyar nyelvű mise érdekében a nagyváradi káptalan lelkes felszólítást intézett az összes papsághoz.

Érdekes lesz az anyakönyvvezetést is összehasonlítani a mai állapotokkal, a mikor az ország vidékeinek egy jelentékeny részén találunk nem a magyar állam nyelvén, lelkészek által vezetett anyakönyveket, bár e tekintetben legújabbán az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. t.-cz. a magyar állam hivatalos nyelvén való vezetésről intézkedik. Az 1836: III. t.-cikk az anyakönyvek magyar vezetését szabta meg mindenütt, a hol a szent beszédek magyarul tartatnak. Ezzel szemben az 1846: VI. t.-cikk 7. §-a az anyakönyvek magyar nyelven leendő vezetését már kötelezővé tette ott is, a hol a szent beszédek nyelve nem magyar. Ugyanezen törvény 8. §-a pedig valláskülömbőség nélkül elrendelte, hogy plébánosokul és káplánokul csak magyarul tudók legyenek alkalmazhatók.

Nem kérdehetnők-e méltán, hol voltak a nemzetiségi izgatók akkor, mikor a nemzet alkotmányos küzdelmei idejében sorra igtatta törvénybe nyelvének és államiságának legbecsesebb jogait s biztosítékait? Már az 1807-iki és az ezt megelőző országgyűlések érvényt szereztek a magyar nyelv jogainak, mikor az Ő Felsége elébe terjesztendő latin nyelvű feliratnak egyszersmind magyar fordítását is csatolták, s ezen országgyűlést megnyitó beszédében József nádor egyenesen azzal indokolta a magyar nyelv hathatós előmozdítására czélzó gondoskodását: *»ut priscus nationis character excitetur«*. Az ugyanezen országgyűlésen felterjesztett sérelmek hatodik pontjához a rendek határozottan már akkor felvétetni kívánták, hogy a román és orosz iskolák felállításánál gondoskodjanak a magyar nyelv tanításáról is, különösen pedig hogy a mely községek tanítókat a maguk költségén tartanak, köteleztessenek olyan tanítókat fogadni, kik magyarul is képesek tanítani.

Mindezeket a lényeges garanciáit a magyar nyelv szuprémáciájának szabadon és ellentmondás nélkül igtatta törvénybe a nemzet közérzülete. Nem máról holnapra, nem

egy forradalmi átalakulás vívmányaként bon-
takozott ki a magyar nemzeti állam eszméje,
midőn a modern politikai gondolkodásra al-
kalmatlan latin nyelvet a mult idők lom-
tárába dobva, azt a közkormányzat és köz-
oktatás minden ágában a magyarral helyette-
sitette, hanem százados öntudat nyilatkozott
meg ebben a tényben, mely Magyarország
létezésének örök törvényéből meritette törek-
véseinek a történet igazságos ítélete elé bo-
csátott jogosultságát.

Törvényalkotásunk újabb aerája végzetes
lejtőre lépett, mikor a magyar állam iránti
békülékenység és rokonszenv felköltése remé-
nyében túlment azokon a határokon, melye-
ket az erélyes nemzetiségi politika eléje szabott.
Az 1868: IX. t.-cz. megbocsáthatlan lanyha-
ságot tanusított, mikor az önkényuralom alatt
tartott karlóczei kongresszust utólag törvé-
nyesítve, annak egyenesen a magyar állam
ellen irányuló alkotásait megerősítette. Annak
előtte a 25 papi, 25 világi és 25 katonai
érsekválasztó közé a több mint 160 ezernyi
nem egyesült aradmegyei oláhság összesen
csak két követet küldött, most ellenben a
magyar nemzet hihetetlen nagylelkűsége két
külön román és szerb metropolia felállításá-

hoz járult hozzá, nem véve figyelembe, hogy ezzel a román nemzetiségi egyházat maga segíti nyakára nőni. És ha már a görög-keleti egyház se nem szerb, se nem román hiveinek szertartási nyelvük szabad használatát s egyházközségi ügyeik önálló intézését meghagyta, miért nem állított fel számukra külön püspökséget, miért nem intézkedett számukra a régi Julián-kalendárium átalakításáról s a Gergely-naptárhoz való alkalmazásáról már csak a kettős ünnepekkel járó nemzetgazdasági hátrányok miatt is, a mi egy kapocscsal több lett volna, melylyel az elszakadásnak kitett egyházakat a nemzet testéhez lehetett volna fűzni, nem is szólva arról, hogy már az 1590:XLV. t.-cz. ezer aranyforint büntetés alatt tiltotta az idegen naptár nyomtatását és használatát?

Hogy mit eredményezett ez elnézés, ma már tisztán áll előttünk. Éveken át tudta a délvidéki szerbek közt *Miletics* és pártja megakadályozni a karlóczai pátriáarchai székeknek *Masirievics* halála utáni újrabetöltését, illetőleg a szerb nemzeti kongresszus által érvényes választás megejtését, csak azért, hogy adminisztrátorai az érsekség jelentékeny jövedelmeit az *omladina* hazaáruló céljaira for-

dítsák. Mikor aztán *Miletics* céljainak kész eszközét, *Stojkovics Arzen* budai püspököt a kormány felmentette az adminisztrátori teendőkől s azok ellátását *Gruics* püspökre bízta, majd pedig *Stojkovicsnak* az 1873. július 12-én megnyílt karlóczaei zsinaton történt megválasztását nem hagyta jóvá, a magyar állam törvényben gyökerező főfelügyeleti joga elleni nyílt támadással tagadták meg *Mileticsék* az új választás megejtését.

Odáig ment az omladinisták vakmerősége, hogy Pancsován a választásoknál nyíltan a szerb fejedelemség — illetőleg, mint ők magyarázták utóbb, a karlóczaei érsekség — zászlaja alatt, ugyanazon jelvénynyel, mely alatt egykor Magyarországra vándoroltak, mentek a választási harciba. Ujvidéken, Uzdinban, Aradon nagymennyiségű román és szerb zászlót foglaltak le, — szerencsére a *Szlávy*-ministeriumban volt elég hazafiság, hogy kijelentette az akkori belügyminister által, hogy *minden zászló tilos, mely nem a magyar állam színeit viseli*, s az eddigi elnézés által okozott visszaéléseket és félremagyarázásokat a kormány nem hajlandó tovább tűrni.

A magyar nemzetnek királyával való kibékülésére s az osztrák császárnak alkotmá-

nyos magyar királylyá koronázására a monarchia szlávjai, köztük és élükön *Polyt Mihály*, a magyar országgyűlés tagja, 1867 nyarán a moszkvai zarándok-úttal feleltek. Természetesen kapóra jött a királynak nem sokkal később Pétervárra tett utazása, hogy Isten tudja, miféle titkos összeköttetést koholjanak a két momentum közt a legvérmesebb pánszlávok, s az eddigi politikai és kormányzati rendszer megváltozásában reménykedjenek. De ebben is csak a régi nemzetiségi fondorlat nyilatkozott meg, mely mindig és mindenütt a magyar nemzet és a dynasztia közötti konkolyhintésre építette terveit. Ez bátorította fel *Babes* képviselőt, hogy mint császári biztos adja ki magát a délvidéki szerbek és oláhok közt s őket a küszöbön álló választásokhoz felbujtani próbálja; ez indított bizonyos köröket arra is, hogy a császár nevében izgassanak a határőrvidék bekebelezése ellen, mint a mely a császár akarata ellenére történt volna. *Scudier* temesvári főhadparancsnoknak e forgalomba jött hírekkel szemben a leghatározottabb alakban kellett megértetnie tisztjeivel, hogy az omladina által jelölt képviselőjelöltek támogatásától tartózkodniok kell, nemcsak azért, mivel ez tisztí állásukkal össze nem fér,

hanem azért is, mert az omladina céljai a legnagyobb mértékben államveszélyesek.

Ezeknek az állapotoknak kell tulajdonitanunk, hogy a rosszakaratú izgatásoknak sikerült a nemzetiségi követelésekben némi status-quot teremteniök egész a legközelebbi időkig. A Bittó-ministerium ugyanis megint kénytelen volt az 1874 novemberében tartott szebeni kongresszuson a karlócza-i pátriarchává előlépett *Ivácskovics* helyébe a görög-keleti románok metropolitájává választott karánsebesi püspök *Popasiu* megerősítését megtagadni, mivel jogos panaszok merültek fel a románok erőszakoskodása ellen; ellenben vonakodás nélkül erősítette meg a deczember elején metropolitává választott *Román Miron* aradi püspököt.

Épen így állt a dolog a felvidéki tótság felbujtásánál is. *Kollár* eszméi nem késtek megteremni gyümölcseiket az egyházi autonóm élet terén. Ismeretes, hogy a pánszláv törekvések harca a magyarosítás ellen a 40-es években mily erős támaszt nyert az ágostai evangélikusok nemzetiségi hiveiben. A bácsmegyei pánszlávok hirhedt felségfolyamodványa, melyben a királyt a magyar nyelv kiküszöbölésére kérték az egyházi tanácskozásokból, s mely mozgalomnak a veze-

tője a notorius pánszláv, *Sztehlo* volt Petrováczból, nemsokára még hevesebb összeütközésekre adott alkalmat.

Liptóban botrányos jelenetek történtek. Bizonyos *Klein* nevezetű hibeí jegyzőnek vezérlete alatt többen a hibeí lakosok közül a gyűlésterembe betörték s a tanácskozási rendet kényszeríteni akarták ama határozat kimondására, hogy a gyűléseken a tanácskozási nyelv szláv legyen, mely alkalommal néhányan szláv beszédeket is tartottak, míg végre sikerült őket lecsendesíteni.

A 48-iki kormánynak azonban erős elhatározása volt a törvényes szabadságot fentartani, s nem tűrni, hogy a fennálló törvények bárki által megsértessenek. Szigorú leiratban fejtette ki tehát, hogy a magyar nyelv diplomáciai nyelvnek lévén kimondva, a megyei gyűlések tanácskozásai csak ezen a nyelven tarthatók, törvényellenes tehát, hogy a megyei gyűléseken a tanácskozások szláv nyelven tartassanak. *Sztromszky* lelkész egy pásztorlevelet bocsátott ki, s azt minden egyháznak megküldték azon meghagyással, hogy a templomokban a lelkészek által hirdettessék ki, hogy mindenki a törvényellenes mozgalmaktól tartóztassa magát.

Mindhiába, a nemzeti politika iránt féltékeny hatalom nemcsak meg tudta akadályozni az egységes magyar nemzeti társadalom megszilárdulását, de sőt maga adott szarvakat a felbujtott nemzetiségeknek. Így történt, hogy mikor a magyar állameszme ellen harczba vitt felvidéki tótok 1849. márczius 20-án egy deputációban fejezték ki a császár előtt meghódolásukat, ugyanakkor Olmützbe küldött kérvényükben a következő öt pontot állították fel:

I. A tót nemzet elismerése.

II. Biztosíték a magyar hegemonia visszatérése ellen.

III. Saját kormányzat és időleges tartománygyűlések.

IV. Megszüntetése mindazon határozatoknak, melyek a magyar nyelvet, mint hivatalos nyelvet állapították meg, valamint eltávolítása minden magyar tisztviselőnek.

V. Saját végrehajtó hatóság.

Ugyanazon év szeptember 16. és 19-én a császár előtt két tót deputáció tolnácsolta *Hurbán* emlékiratának azt a kívánságát, mely a tótságnak Magyarországtól való elszakításában tetőződött. S a válasz annyira nem volt lehangoló, hogy pár nappal később a

tótok bizalmi férfiai teljesen kidolgozott memorándumot nyújtottak át a bécsi kormánynak, melyben az északmagyarországi szlávsnak Magyarországtól elkülönözött tót nemzetté szervezkedését kérték, valamint a márcziusi alkotmánynak német és tót nyelven leendő publikálását is.

Élet-halál harczot vívnak ma is testvéreink ezrei a magyarság veszélyeztetett pontjain a nemzetiségi agitáció leghatalmasab fegyvere, a vallási propaganda ellen. Csak a fentebbi adatok is mutatják, mekkora a visszaesés alkotmányos fejlődésünk újabb korszaka óta abban az irányban, mely a magyar államiság jogos érdekeinek érvényesülését az egyházak terén mozdíthatná elő.

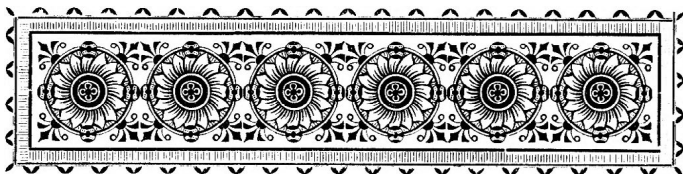
Hiszen ismerjük, különösen az eloláhosításnak azon erős fegyverét, mely áldozatait a hit és vallásosság nevében szedi, s kétségkívül nagy segítségére szolgál ebben a harczban az, hogy a magyar állam nem igyekszik ezen a téren felállítani azon határoszlopokat, melyekkel a magyar fajnak megvédése érdekében az eloláhosító törekvésnek határt szabni volna hivatva.

Régi és általános követelmény, mely nem egyszer hangzott el a magyarság ajkain,

a görög-katholikus és görög-keleti magyar egyházak felállításának kérdése. És bámulatos, hogy akkor, midőn az orosz-ruthén, szerb és romának saját nemzetiségi nyelvű egyházaik vannak Magyarországon, ugyanakkor a magyar nem tud saját országában hasonló kedvezményhez jutni. Mi ennek oka, nem kutatjuk, de káros következményeit, a magyarságnak ezer meg ezer számra menő eloláhosodási proczesszusában sajnosan észleljük. Pedig a viszonyok most már követelőleg lépnek fel s létérdekünk parancsolja ezen kérdés mielőbbi megoldását.

Nehéz szerepet köt a magyarság érdeke a kultura vállaira; szép és nemes a hivatása s minden lépése, mely ügyünket e téren előbbre viszi, egy-egy sarokköve az egységes magyar állam hatalmas épületének. Bár beismerjük, hogy a középiskolák államosításának kérdését most felvetnünk még nem időszerű, de be fog következni azon időpont, mikor ennek szüksége szintén előtérbe lép. Ugy szintén nem sokáig késhet a különböző nemzetiségű felekezetek *theologiai* és *preparandiai* tantárgyainak a kormány által való megállapítása és a képesítő vizsgálatoknak magyar nyelven állami bizottság előtt való letevése is.

Egy öntudatos nemzeti politika céljainak leghatalmasabb eszközét látná az egyházi élet ápolásában s azon érintkezési pontok kifejtésében, melyek a nép vallásos öntudatával a magyar állameszméhez való ragaszkodását és hűségét is fokozni alkalmasok; de hogy ez bekövetkezzék, ahhoz egy nagyobb szabású kulturpolitika koncepcziójára van szükség, melyhez a nemzeti érdekek intenzívebb felfogása adjameg a jelszót s mely *Magyarországot másodszor hódítja meg*, midőn a nemzetiségi kérdést benne végképen rendezi.

IV. FEJEZET.

Az erdélyi szászok, a dáko-román eszme és a román sérelmek.

A magyar alkotmányosság újjáébredését, annak intézményes megszilárdítását használta fel az erdélyi szász nép is és különösen a román-ság, hogy részt törjön a magyar államalkotó erők összhangjában s beékelje magát a nemzeti politika életfájába. Jól sejtették az oláh izgatók, hogy a nemzeti élet fellendült hatalmas áramát aktív talajon állva fel nem tartóztathatták volna, csakis a félreállítás politikájával szerezhettek törekvéseiknek némi ideig-óráig tartó nimbuszt, s csakis a fajrokon Romániára való támaszkodásuk adott erőt a meddő és áldatlan negáczió ezen politikájához.

A mi az erdélyi szászokat illeti, már a szabadságharcz leveretése után hozzájuk intézett császári manifesztum megígérte óhajaik teljesítését, »veszedelmes időkben tanusított hűségük és önfeláldozásuk jutalmául«, még pedig ily szavak kíséretében: »A nemzet ősrégi joga *közvetlenül a korona alá rendeltetésre*, a központi nemzeti hatóság összekapcsolása székhelyükön a felelős kormánynyal, valamint a szász nemzet képviseltetése az egyetemes osztrák dirodalmi gyűlésen, oly kívánságok, melyek megfelelnek azon óhajoknak, hogy az állam újjászervezését a népek egyenjogusítása és szabad önelhatározása alapján teljesítsük.«

Nemcsak teljes megtagadása volt ez az 1848-iki törvényeknek, melyek *Szent István* koronája minden részét a magyar országgyűlés elé utalták, s a központi magyar felelős kormánynak rendelték alá, de sőt, mint a szerb vajdaság kiragadása a magyar kormány kötelességéből, úgy a szászföldé is Erdély nagyfejedelemségéből, egyenes szakítást jelentett Magyarország márczius előtti alkotmányával.

A bécsi politika nem látta, hogy a nemzetiségek felbujtása egymás és a közös haza ellen oly vihart szül, mely *őt magát is elsöpörheti*. Hasonló elismerésben részesültek mint láttuk, a

délszlávok is a magyar szabadságharcz ellen tanusított jó szolgálatokért.

Úgyde ha a szerbek közt egy Ausztria-ellenes radikális fractio bontotta meg csakhamar a nemzetiségi kompakt pártját, ha Horvátországban a régi hárommegy királyság helyreállítása és Dalmácia visszacsatolása követelésébe botlott meg a nemzetiségeket fékeikből fölszabadító cenzuraliztikus politika; úgy a románok viszont a királyföldre tartottak igényt, mint a hol tényleg ők képezvén a többséget, kiáltó igazságtalanság volna azt szász területnek jelenteni ki. Írásban és élőszóval tiltakozott ez ellen az Olmützbe küldött deputáció, épen úgy, mint a hogy a bácskai németeknek, kiknek száma viszont a szerbeket multa felül, a szerb vajdaságba való bekebelezés nem volt inyökre.

Nevezetes tanulságául fognak e tények minden időkre szolgálni oly törekvéseknek, melyek Magyarország területén föderális politika üzését kísérelnék meg. A magyar fenhatóság ellen egy táborba koncenztrált nemzetiségi aspirációk végre is a teljes felbomlás szélére juttatták volna az országot. Kadmus magvát vetették el azok a kezek, melyek a bécsi *reactio* érdekeinek Magyarország nemzetiségi fel-

darabolásában kerestek támpontot; s e politika talajából sárkányfogak keltek ki, melyek fölfalással fenyegették a monarchia nagyhatalmi állását s magát a *dynasztia létét is*. Megmutatták az események, hogy a délszláv-párt belső torzszalkodásai még sokkal több dolgot adtak a hatalomnak, mint a Magyarország ellen folytatott áldástalan harc.

De ne higgyük, hogy az erdélyi szászok és románok jobban meg voltak elégedve azzal a mellőztetéssel, melyet a szervezeti javaslatok kidolgozására alakult bizottság összeállítása körül tapasztaltak. Sőt a románság már 1850. végén nagyon is nyílt kifejezést adott a feletti lehangoltságának, hogy az állítólagos magyar hegemoniát egyszerre a szászok uralmával kellett fölcserélniök, kik megtartották »grófjokat«, nemzeti egyetemüket, mindenütt behozták a német nyelvet, a magyar Kolozsvár helyett a szász Nagy-Szebenbe helyeztették át a »táblát«, mely három nemzetiségi tanácscsal bővült ki, s a román tisztviselőket elűzték.

Alig nyílt meg a magyar országgyűlés, a szászok kérvényei valósággal özönlöttek a ház asztalára »a szászok hétszázados muni-czipiális szabadsága megóvása érdekében«.

Igaz, hogy az *Andrássy*-kormány, fölhatalmazva az országgyűléstől, *Schmidt Konrád* választott szász grófot állásától fölmentette s helyébe *Konrád Móriczot* nevezte ki. Szóval a románok bizalmatlansági nyilatkozatra gyűjtöttek aláírásokat a román képviselők ellen s e nyilatkozatot következő kommentárral kísérték: »Szabadok voltunk, most alábbvalók vagyunk az indiai páriáknál. Jogainkat lábbal tiporják, nemzetiségünkől gúnyt űznek, tekintetbe se véve, hogy mi vagyunk Erdély őslakói; úgy bánnak velünk, mint eladó nyájjal s úgy járnak el, mint egy hullával, midőn akaratum ellenére végrehajtják az uniót Magyarországgal s a legmagasabb hivatalokat ép úgy, mint az ország jövedelmeit, ellenségeink kezeibe szolgáltatják, kik a népességnek csak kis töredékét képezik és semmit sem hagynak számunkra egyebet a megaláztatásnál.«

Követte ezt nemsokára a balázsfalvi május 15-iki kijelentés, mely kurtán követelte a magyar országgyűlésnek Erdély nagyfejedelemségre vonatkozó végzési megsemmisítését, az erdélyi országgyűlés s annak *Schmerling* alatt kidolgozott törvényeinek helyreállítását.

Hamar megjött az alkalom arra is, hogy a románság a felvidéki pánszláv üzelmekkel való parallel akciózt megkísértse. Ez volt célja a január 15-iki pesti nagy konferenciának, melyen tótok, ruthének és románok jöttek össze, hogy *németül* (!) proklamálják a nem magyar ajkú nemzetiségek szolidaritásának közös programját, melyet, mint »a három nemzetet számláló szláv liga kérényét a nemzetiségi kérdés szabályozása tárgyában« *Dobránszky* terjesztett az országgyűlés elé.

De sem a balázsfalvi pronuncziámentó, sem a kevés nappal rá Turóc-Szent-Mártonban tartott emlékünnepe nem érte célját. A magyar kormány friss erélylyel látott a nemzetiségi üzelmek Augiás istállójának megtisztításához s házmotozások és felségsértési perek egész sora támadt a megkísérlett alkotmányellenes csinyból, melyre a pánszlávok és románok közös akciója irányult.

A kiegyezés békeműve tehát nem volt képes arra, hogy visszatartsa a centrifugális erőket arról a lejtőről, melyre egy meggondolatlan bűnös politika lökte volt. Alig nyolcz évvel az alkotmányos aera helyreállítása után, a vármegyék kikerekítésére vonatkozó törvény-

javaslatban, 1875-ben a magyar állam már a legridegebben találta souverain jogával szemben a merev negáczió álláspontján a nemzeti-ségeket. A Nagy-Szebenben összegyűlt szász nemzeti egyetem dühtől tájékozva lobbantotta a magyar kormány szemére, hogy mint minden magyar újításnak, ennek is célja a »szász állam« megtörése *Szent István* koronája területén, s a Királyföld kiszolgáltatása a székelyek és oláhok inváziójának. Addig a tizenegy szász municzipium (szék) egy zárt organizmust képezett, most természetesen ez összefüggésnek meg kellett semmisülnie s a szász terület egysége szerte-szét szakadozásnak nézett elibe. Az egyes szász székek ezentúl izolálva csak úgy függésbe voltak hozandók a magyar királyi belügyministeriumtól, mint akármelyik magyar vármegye.

Rendkívül élehangú és kategorikus volt az a felterjesztés, melyet az összeült szász nemzeti egyetem a törvényjavaslat ellen a magyar kormányhoz intézni jónak látott, s melyben egyebek közt ez állott: »Az egyetem meghallgattatást követel a területi beosztásnál és tiltakozik a beleegyezése nélkül tett intézkedések ellen.«

Szapáry gróf akkori belügyminister erre

ministeri rendelettel felelt, melyben az egyetemet szigorú megrovásban részesítette, úgy a fölterjesztés hangja, valamint tartalma miatt, mivel a minister ebben is illetékességi áthágást látott. Időközben a gyűlés elnapoltatott s csak a következő év februárjában ült ismét össze. Természetesen ezuttal a ministeri leirat visszautasítása volt az első tárgy, melyet napirendre tűztek. Szerencsére a szászok comese, *Conrad*, mint elnök vonakodott a rendelet fölötti vitát megengedni, hanem 34 szász követ tiltakozása mellett február 16-án feloszlatta a gyűlést.

Ebben a tiltakozásban érdekesen látjuk kidomborítva a szász nemzetiség álláspontját, százados önző és kétkulacsos politikáját, melylyel a régi privilegiumokhoz ragaszkodva, a modern *nemzeti állam fejlődése elé lépten-nyomon akadályt kívánt gördíteni*. Kijelentette a tiltakozás, hogy a szász nemzet joga az önrendelkező egyetemes municipiumra sérthetetlen és legújabb keletű törvények által is biztosítva van; a megyekikerekítésre vonatkozó törvényjavaslat pedig e jog konfiskálására törekszik. Nem más tehát a Királyföld szándékolt feldarabolása elleni fölterjesztése, mint a minden törvényhatóságot megillető felfolyamodási jog, minél fogva a

minister azon rendelete, melylyel az univerzitásnak az ügy minden további megvitatását betiltotta, az alkotmány-törvénynek oly megsértése, mely feljogosít arra is, hogy a rendeletet kibocsátó ministert vád alá helyezék. A tiltakozás egyfelől óvással végződött a Királyföld minden földarabolása s a szász nemzeti egyetem jogai csorbitása ellen; másfelől pedig azzal a kijelentéssel, hogy az a ministeri rendelet, mely az egyetemtől megvonja a kérdés tárgyalásának jogát, törvénytelen.

Szemben ezzel a szász comes helyesen emelte ki, hogy az egyetemnek azt a jogát, hogy politikai ágendákat tanácskozási körébe vonjon, más kormányok is több ízben kétségbe vonták, úgy, hogy az a kérdés, vajjon a minister törvénysértést követett-e el, egyáltalán eldöntetlen. Ennek megfelelően február 23-án Szapáry gróf meginterpelláltatva, ragaszkodott ahhoz az állásponthoz, hogy a szász univerzitás kifogása jogtalan, s a kérdéses rendelet vitatásához való illetékessége kétségbe vonandó. Azonban békítőleg hozzátette, hogy »elismeri a szászok érdemeit az ország kulturája emelésében s minden törvényes és alkotmányos uton teljesíthető kérésü-

ket hajlandó megadni, teljesen jogosulatlan igényekkel szemben azonban, a milyenek az egyetem fölterjesztésében foglaltatnak, a leg-erélyesebben kész föllépni.«

Világos, hogy a magyar kormány politikájának a szász egyetemmel szemben elfoglalt magatartását csak a nemzetiségi elfogultság fújhatta fel olyan sérelemmé, a milyennek a szász kolomposok szerették volna tekinteni. Mert a tizenegy szász szék és municzipium mindenike megtartotta ugyanazokat az autonóm és reprezentáczióális jogokat, melyekkel azelőtt a szász nemzet egyetemes összképviselte birt. Hogy ez a korszerű rendezése a királyföldi viszonyoknak csak a demokratikus jogegyenlősítés követelménye volt, az mindenki előtt kitétszik, a ki Magyarország kibontakozását a márczius előtti idők rendi szervezetéből figyelemmel kíséri. Annál kevésbé lehet a magyarságot a szászok elleni czélzatokkal vádolni, mivel a szászság szerintünk is igen hathatós antidotuma a Királyhágón túl annak a méregnek, melylyel a román nép izgatói ezt eltölteni igyekeznek a magyar állam és annak magyarajkú polgárai ellen. Izolálva és elszigetelve a nemzetiségek zajló hullámai közepette, a maroknyi szász

elem ugyan kit germánizálhatna? S ha ezt nem teszi, akkor egyenesen rájuk vagyunk utalva, mint becses szövetségeseinkre abban a harcban, melyet az állam ellenségei ellen folytatunk s mely őket is védelmezi a felszívó oláh áramlat ellen.

Sokkal végzetesebben, sokkal életbevágóbb módon veszedelmes ránk nézve — ne feledjük — az erdélyi románság propagandája, az az orvul folytatott harc, mely a magyarságot gyökereiben támadva meg, rendszeres taktikával férkőzik mind közelebb testünkhöz, hogy védekező kezünket is lefogva, intézze ellenünk a végső csapást.

Idestova három évtizede, hogy megalakult a több ezer tagot számláló *Transzilvánia*-egyesület, melynek akkori elnöke, *P. Hiláriciu* ez egyesület céljául nemcsak azt jelölte meg, hogy Erdély, vagy mint következetesen nevezte: *Közép-Dácia* románjainál a kulturát fejlessze, hanem hogy e kulturának egyuttal teljes nemzeti latin irányt adjon az eddigi goth-scytha helyett. Akkor még ez üzelmek előtt szemet hunytak az illetékes körök s nem tartották érdemesnek a magyarság megfelelő megerősítéséről gondoskodni az ország veszélynek kitett vidékein.

Nem esoda, ha a szerény kezdemény ily sikere még nagyobb vállalkozásokra bátorította fel a román ultrákat s pár évtized múlva a *Transzilvánia*-egyesületet a hirhedt *liga* váltotta fel, melynek alább közlendő alapszabályaiból ki-ki meggyőződhetik, hogy Oláhország, ha nem is hivatalosan, de mindenesetre jóakarátú elnézéssel támogat oly törekvéseket, melyek nyílt ellentétben állanak Magyarország területi integritásával és nemzetközi souverain állásával. Ha ez iránt kétség lehetett eddig, úgy a liga szervezeti szabályainak szószérinti ismerete után, melyeket a román belügyi kormány helybenhagyásával ellátott, minden kétségnek el kell oszlani.

A nyílt beavatkozás bélyegét viseli magán a liga programja a nemzetközi jog paizsa alatt álló európai néprendszerbe s Magyarország független államiségába; s hogy a romániai közvélemény ebből nem csinál titkot, azt mutatják, a román kamara két évvel ezelőtt lefolyt vitái. Hiszen mindenki tudja, hogy 1893. deczemberben *Lahovári* külügy-minister *Sturdza* interpellációjára kijelentette, hogy a kormány »nem veszi közönyösen az erdélyi román kérdést; reméli, hogy a ma-

gyarok és a románok egyetértésre fognak jutni kölcsönös engedmények árán, de az intervenczió nem lenne helyén való.« Másnap pedig *Carp* minister válaszolt ekkép: »Lehetlent nem szabad követelni, a kérdés megoldása Erdély kezeiben van s nem a mieinkben. Az erdélyiek bölcseségétől és erélyétől fog függni. Ez a kérdés nem lehet egyedüli irányítója külpolitikánknak. Nekünk mindenek előtt magunkról kell gondoskodnunk.«

Mit ért *Carp* az erdélyi románok erélye alatt?

Megtudjuk, ha figyelemmel elemezzük a »*Liga pentru unitatea culturala a Romanilor*« statutumainak alább következő pontozatait.

I. pont. 1891. január 24-től Bukarestben megalakult az egységes román kulturliga.

II. pont. E társaság célja az egész román nemzetben ápolni az összetartozás érzetét s oly irányú mozgalmat tartani ébren, mely igazolja a románság civilizáló misszióját keleten.

III. pont. Az e célra szolgáló eszközök a következők:

- a) olvasótermek és könyvtárak állítása;
- b) könyvek terjesztése népszerű kiadásban;
- c) a ligáéval hasonló célra törekvő közlemények szubvencionálása;

- d) nyilvános felolvasások és összejövetelek;
- e) a román nemzetiség multja nagy eseményeinek ünnepélyes megülése;
- f) a liga tagjai évi kongresszusainak szervezése;

g) segélyalap szervezése, aláírások, önkéntes adományok útján stb.

IV. pont. Az alap egy része arra lesz szánva, hogy a liga munkálatai számára elegendő helyiség legyen bérelhető.

V. pont. Tagokul csak oly románok vehetők fel, kik írásbeli nyilatkozattal fogadják, hogy a liga céljaira szentelik magukat, a következő pont rendelkezései szerint.

VI. pont. Mindenki, a ki a liga tagja akar lenni, kérelmet terjeszt a bizottság elé, mely legközelebbi ülésén dönt felette. A felvételi kérelmet a ligának legalább öt tagja kell, hogy támogassa.

VII. pont. A ligát egy huszonegytagú bizottság képviseli és igazgatja, mely szótöbbséggel választva viszont felelős a bukaresti tagok közgyűlésének. Tizenegy bizottsági tagot a tanulók közül választanak.

VIII. pont. A bizottság minden két évben májusban választatik a bukaresti tagok közgyűlése által.

IX. pont. A bizottság választásával egyidejűleg a gyűlés három vizsgáló biztost is választ, kik minden időben ellenőrzik a liga pénzügyeit s ha visszaéléseket tapasztalnak, kötelesek azt rendkívüli közgyűlésnek bejelenteni.

X. pont. A bizottság évente két közgyűlést tartozik összehívni, egyiket novemberben, másikat májusban, melyekben tárgyalás alá vétetnek a liga céljaira és vagyoni állapotára vonatkozó kérdések.

XI. pont. A liga minden tagja legalább egy franknyi havi díjat s legalább három frank felvételi díjat tartozik fizetni.

XII. pont. A liga Bukaresten kívül és *mindenütt*, a hol legalább *öt tagja van, fiókokat állít fel.*

XIII. pont. Minden fiók a központi egyesülettel azonos alapszabályokkal bír, fenmaradván joga, hogy a statútumok alapján, belszabályzatot dolgozzon ki.

XIV. pont. Minden fiókot egy bizottság képvisel és adminisztrál, melynek tagjai számát a fiókegyesület közgyűlése szabja meg.

XV. pont. Minden fiókegyesület a *bukarestivel egy testet képez* és szolidáris irányt képvisel.

XVI. pont. Az egyes fiókegyesületeknél évenként befolyó jövedelmek harmada a központi egyesületnek küldetik, hogy a III. pont b), c) és g) alineájában foglalt czélokra fordíttassék.

XVII. pont. Minden fiókegyületnek, mely legalább 50 tagot számlál, joga van egy évre egy küldöttet választani, ki tanácskozási joggal bír a központi egyesület bizottsági munkálataiban.

XVIII. pont. *A liga minden tagjának szavazati joga van bármely fiókegyületnél.*

XIX. pont. Egy fiókegyület feloszlása esetén összes aktívája a központi egyesületre száll át.

XX. pont. Az alapszabályok csakis a 15 nappal előre összehívott kongresszus jelenlevő tagjainak többsége által módosíthatók.

XXI. pont. Egy belső ügyrend fogja kifejteni ez alapszabályokat.

Eddig a famózus irat. Ha mindenütt, a hol öt román együtt van, a liga szent lelke megjelenik, hogy kitöltse magát apostolain, akkor ez nem egyéb, mint a dákó-román eszme egy nagy nemzetközi hálózata, mely Fogarastól Naszódig, Bukaresttől Párisig küldi ki portyázó hadait, tabula rasát csinálva a nemzeti határokból s egy internáczióális izgatás ak-

náját furva bele Európa testébe. A liga, mely 1891-ben alakult, már 1893-ban 40 fiókot tudott állítani több mint 10.000 taggal, Párisban, Berlinben, Antwerpenben, Lüttichben s ma már összesen a ligának több mint 200.000 tagja van; vagyonát pedig legmérsékeltebb számításokkal mintegy 10 millió frankra becsülhetni.

Az sem utolsó, a mit az alapszabályok VII. pontja kimond, mely a központi vezetést teljesen a legfanatikusabb elemnek, a tanuló ifjúságnak szolgáltatja ki, mely a nagyrészt erdélyi renegátok által betöltött katedrák tanáraitól szívja magába a nemzetiségi gyűlölködés mérgét. A XVIII. pont kimondja, hogy a liga minden tagjának szavazati joga van bármely fiók-egyletnél, tehát a legszemérmertlenebbül nyit kaput a bukaresti főkolompósok izgatásainak nemzetiségi vidékeinken, hová ezek az urak eljárhatnak szavazni, dirigálni, határozatokat hozni, csúfjára a magyar állam tekintélyének, melynek nincsenek eszközei, hogy megvédelmezze esorbitatlan jogait az idegen bujtogatók ellen.

A román ultráknak mindez nem elég, hanem még telelármázzák képzelt sérelmeikkel az egész országot s a külföld alarmirozására szövetkeznek oly alaptalan vádaskodásokkal és

rágalmakkal, melyeknek jogtalansága és igazságtalansága tudatában a magyar törvényhozás illetékes foruma előtt elő sem mernek állani a *passzivitás kényelmes ürügye alatt*. Nem küldenek képviselőket a magyar parlamentbe, mert tudják, hogy hamis illuzióik, részben egyenesen rosszhiszemű ferditéseik itt kiméretlenül szétforgácsoltatnának a jog és igazság fegyvereivel, s megítélés végett a világ részrehajlatlan ítélőszéke elé állíttatnának. Könnyebb és hálásabb a tájékozatlan külföldi közvéleményt vezetni félre nagyhangú frázisokkal és galádul vádolni, a kereszténységet és nyugati kulturát a keleti áramlatoktól századokon keresztül védő s a liberalizmus és szabadság minden attribútumaival felruházott magyar nemzetet. Mindez a magyar államot hidegen hagyhatja, mert *elég erősnek érzi magát* nyugodtan és szenvedélytelenül mérni polgárainak az egyenlő igazságot s e kötelessége teljesítésében *nem ismer magánál magasabb forumot*.

Ez azonban természetesen nem zárja ki, hogy jóakarattal orvosoljon oly hiányokat és mulasztásokat, melyek csakugyan orvoslást várnak; s ezek közé kell számítanunk az Erdélyben még külön jogterületet képező

idegen polgári törvénykezési és bűnvádi rendszer megszüntetése mellett a választási törvény revízióját is, a cenzus egyöntetű megszabásával.

Ugyanis az oláh passzivitás egyik sarkalatos indokát képező választási törvényből kifolyó állapotok, mi is beismerjük, immár tarthatatlanok, nemcsak azért, mert az országnak majdnem félszázad óta megszorodott népessége, megszorodott intelligenciája többé nem fér bele egy tisztán a birtok és jövedelem alapjára fektetett választói képesség szűk keretei közé, hanem az erdélyi részre való tekintettel különösen azért is, mert ha az oláh kérdést gyökerében akarjuk orvosolni, akkor nem szabad még csak látszatát sem adni annak, hogy jogos sérelmeik elől a magyar törvényhozás szándékosan akarja elzárni az utat. Kell, hogy a parlamentben találják meg legfőbb forumát panaszaiknak, szükséges, hogy azon a téren találkozzunk velök, melyen argumentumainkkal meggyőzhetjük és tévedéseikről felvilágosíthatjuk őket.

Nem a veszély félelme kell hogy ezt az elhatározást sugallja; meggyőződésünk, hogy Magyarországon a nemzetiségi mozgalmak a platonikus határokat átlépni nem fogják.

Megnehezíthetik konszolidáczióális törekvéseinket, károsan folyhatnak be állami előhaladásunkba és fejlődésünkbe, erőink elforgácsolásával és a külföld előtti denuncziálásokkal kárt okozhatnak nekünk, de imminens veszélyt, még egy nagy európai konflagráció esetén se volnának képesek felidézhetni mindaddig, a mig lehetetlenség egy oly közös akciózt képzelni, mely a különféle nemzetiségek homlokegyenest ellenkező aspirációit egy közös programmba egyesíteni alkalmas volna, a mire nézve az 1895. év nyarán Budapesten megtartott nemzetiségi kongresszus, sőt az előbbi időkből származó példák is alig engednek kecségtető kilátásokat. De Magyarország nemzetiségeivel békében akar élni, hogy nagy hivatását, a magyar állam kiépítését teljesíthesse.

Ismerjük választási törvényünk anomáliáit. Az 1848-iki törvényhozás eltörölte az urbériséget, hanem azért a választói jog alapjául ugyanazt az urbéri telket vette fel, bár igaz, hogy csak ideiglenesen, az azon évi választásokra; de huszonhat évvel később ezt az anakronizmust az új választási törvény végleg is szentesítette, holott ekkor urbéri telek tényleg már nem is volt. Az erdélyi részben ellenben, melynek nagy részében ur-

béri viszony nem is létezett, az 1848-iki törvényhozás az urbéri telek helyett 8 pengő forint (8 frt 40 kr.) egyenes adóhoz (a fejadót nem számítva) kötötte a választási jogot.

Már most tudnunk kell, hogy az 1874. évi választási törvény olykép módosította ezt a cenzust Erdélyre nézve, hogy 8 frt 40 kr. helyett ennek megfelelő 84 forint tiszta hozadékot vett fel kulesul, holott az ezután fizetendő földadó nem 8 frt 40 krt, hanem 18 frt 48 krt tett ki 1874-ben, azaz a tiszta hozadék 22⁰/₀-át (10⁰/₀ telekadó, 12⁰/₀ földadó-pótlék). Világos ebből, hogy bár 1848 óta Erdélyben a telek ára legalább is megkét-szereződött, a földadó sokkal kisebb maradt, mint 1848-ban, mert a telek tényleg tiszta hozadékának nem 10, hanem 22⁰/₀-ával volt megadóztatva, holott ha az anyaországgal való egyenlőséget tartották volna szem előtt, akkor nem 84 frt, hanem csak 35 frt 50 kr. tiszta katasztrális hozadékot kellett volna megkövetelni.

Ez az aránytalanság annál feltűnőbb, mivel az anyaországban igen sok helyen csak 5¹/₂ holdnyi birtok követeltetik meg, minek összes adótartozása még 8 frt 40 krt sem tesz ki;

városokban pedig már oly földbirtok is biztosítja a választási képességet, melynek alig 1 frt 60 kr. telekadónak megfelelő 16 frt évi hozadéka van.

Még jobban súlyosbitotta a helyzetet a földadó-kulcsnak az 1881. évi XL. és az 1883 : XLVII. t.-cikk által történt felemelése Erdélyben oly irányban, hogy a kivetési kulcs a magyar állam egész területére nézve állami adó tekintetében a kataszteri tiszta hozadék $17\frac{1}{10}$ százalékában, a földtehermentesítési pótlék tekintetében pedig ennek $8\frac{4}{10}$ százalékában, tehát összesen $25\frac{5}{10}$ százalékban állapított meg, úgy, hogy most már a 84 frt tiszta földhozadék után összesen 21 frt 42 kr. fizetendő.

Igaz, hogy ezen túl magas cenzus előrelátható anomáliái enyhítése céljából vétetett át az 1848 : II. erdélyi törvénycikk azon intézkedése, mely a községek közvetett választói jogát száznál több vagy kevesebb füst szerinti jog gyakorlásával kívánta biztosítani, a mivel aztán minden községnek megadatott a közvetett választási jog; ez azonban szerintünk nem csökkenti a fennálló rendszer sérelmességét, sőt még élesíti azt.

És ha elfogadjuk is azt, hogy ha már adó-

cenzusra fektetjük a választói képességet, akkor a cenzus megállapításának helyes alapját nem a kivetett adótételben, hanem egyedül az évi tiszta jövedelem nagyságában kell keresnünk, mégis joggal aggályosnak tetszhetik az, hogy egy modern államban az állampolgári jogok élvezetéből kizárva legyenek egész osztályok, a melyek az államterhek viseléséhez másokkal legalább is egyenlő arányban járulnak hozzá, annyival inkább, mivel választási törvényünk tulajdonképen a különböző forrásokból eredő jövedelemre kivetett adók egyesítését sem engedi meg a választási jog érvényesíthetése végett. Így aztán számtalan esetben előfordul, hogy nem bir választói képességgel oly egyén, kinek jövedelme és adója többszörösen meghaladja az értelmiségére is mélyen alatta álló jogosítottét.

Bár ismerjük azon igen *fontos politikai moticumokat*, melyek a választási törvény megalkotására és irányítására döntő befolyással birtak, de ha ezek szerint mégis természetesnek és kedvező alkalom adtával elodázhatlannak tartjuk nemcsak a liberális haladás, de az oláh nemzetiségi sérelmek szempontjából is a választókerületek és a választási törvény egyöntetű alapra fektetését az anyaországban és

az erdélyi részekben: úgy ebből, nézetünk szerint, az is folyik, hogy az egyenlővé tétel nem történhetik a két rendszer között a szabad-
elvébbik hátrányára, hanem oly alapon, a mely úgy az oláh passzivitás megtörésére alkalmas, valamint az absztrakt igazság eszméjének is megfelel. És ennek a kétségkívül nagyjelentőségű rendszabálynak korrekтивumát sem nehéz megtalálni, ha a belga »*vote plural*« rendszerre tekintünk. A választói jog oly rendezése, mely az 1874. évi választási törvény ily módosításából állana elő, biztosítaná egyfelől a nagyobb politikai rázkódások elkerülését és a parlamenti pártkormányzat állandó jellegének megővését; másfelől pedig a nagyobb intellektuálitással és értelmi képzettséggel bíró magyar elem előtérbe helyezését és megfelelő politikai érvényesülhetését, az értelmiség és vagyon kellő bonumban való részesítése által. Még pedig olyképen, hogy akár érdemekben elért bizonyos magasabb kor, akár bizonyos meghatározott katasztrális értékű ingatlan birtok, bizonyos jövedelem, vagy elhelyezett tőkének kimutatása, egyenkint *egy*, vagy egyesítve *két szavazatot* biztosítana tulajdonosának. Nemkülönben valami felsőbb tanintézet tárgyából, akár diplomával, akár az elfoglalt állás

jellegeivel igazolt képesítés is *egy pótszavazatra* való igényt állapítana meg, annak határozott kimondásával, hogy *háromnál* több szavazat kumulációja nem engedhető meg.

Ezek volnának ebben a tekintetben nézetünk szerint azok az irányelvek, melyek úgy a méltányosság, mint az oláhság igényeinek kielégítése mellett, a szabadelvű haladást is biztosítani alkalmasak a nélkül, hogy a magyar állam és magyar nemzet létérdekeit kockáztatnák.

Hogy ez oldalról a magyarságnak nincs oka semmitől sem tartani, s hogy egy túlnyomólag az értelmiségre alapított cenzus a magyar elem érvényesülését mód felett megkönnyíti, azt érdekes statisztikai tényekkel vagyunk képesek igazolni, melyek egyszersmind a magyar kultúra asszimiláló erejéről is fényes tanubizonyosságot tesznek. A hatalmas méretekben magyarosodó társadalom mindennél erősebb argumentumot szolgáltat azon tényezők ellen, melyek Magyarország nemzeti konszolidációját hátráltatni, vagy visszafejlesztteni szeretnék s fényes igazolásául tekintendő annak, hogy a nemzetek sorsát irányzó korszellem ebben az országban az élet és haladás princípiumát a magyargéniusz erkölcsi fölényében őrzi elrejtve.

Ennek az igazságnak pozitív bizonyítékát nyújtják a következő statisztikai adatok:

Az utolsó két népszámlálás közt lefolyt évtizedben, 1880-ról 1890-re, Magyarország népessége, Horvátország kivételével, 13,728.622 lélekről 15,133.494-re emelkedett. A szaporodás tehát 10·23⁰/o. A nagyobb nemzetiségek között az átlagot egyedül a magyar haladja meg 14·89⁰/o-kal; a többiek mind az átlagon alul maradnak és pedig a következő sorrendben: az oláh 7·74, a ruthén 7·52, a horvát-szerb 7·40 és a német 2·22⁰/o szaporodással. Ennek köszönhető, hogy a magyar nemzetiség aránya 46·65⁰/o-ról 48·51⁰/o-ra emelkedett.

Igen érdekes adatokkal birunk arról, hogy hogyan terjedt hazánkban a magyar nyelv tudása a nem magyar ajkúak között. Nem magyar ajkú beszélt magyarul 1880-ban 817.000, 1890-ben 1,077.892; a nem magyar anyanyelvűek 11·34⁰/o-a az első esetben és 13·80⁰/o-a a másodikban, vagyis együttvéve a magyar ajkúakat és a magyarul beszélő nem magyar ajkúakat, magyarul beszélt Magyarország lakosságából 1880-ban 52·60⁰/o, 1890-ben pedig 55·74⁰/o.

A magyar nyelv terjedésének tulajdonképeni erősségei városaink, még ott is, hol nem

magyar ajkú nemzetiségektől vannak körülvéve. 1886-ban a városi lakosságnak már 63·82⁰/₀-a volt magyar ajkú, 1890-ben 67·79⁰/₀. Budapest nélkül 65·24⁰/₀, illetőleg 68·16⁰/₀. Ezzel kapcsolatosan nagyobb a városokban a magyarul beszélők száma is, mely az összes lakosság 73·93⁰/₀-a 1880-ban és 79·15⁰/₀-a 1890-ben. A városok magyarosodása még fokozottabb fontosságot nyer ama közismertű tény által, hogy a városok egyéb jelentőségüktől eltekintve, hová-tovább mindig nagyobb részét képezik az ország összes népességének.

De menjünk még tovább és nézzük a magyarság arányát a nemzet értelmiségében, tekintettel az általunk ajánlott választói kvalifikációra. Magyarországon 1891/2-ben volt 16.917 népiskola, ebből volt 9445 tisztán magyar, 2681 vegyesen magyar, vagyis összesen 12.126 (71·68⁰/₀) olyan, melyben a magyar nyelv együtt, vagy részben tannyelv gyanánt szerepelt, — ellenben 4791 (28·32⁰/₀) olyan, melyben a magyar nyelv mint tannyelv nem szerepelt ugyan, de mint tantárgy még ezeknek is mintegy felében előadatott, úgy, hogy olyan iskola, melyben a magyar nyelv még mint tantárgy sem fordul elő, volt összesen

2386. A mi pedig a tanulókat illeti, volt 49·3⁰/o magyar, 13·4⁰/o német, 10·6⁰/o oláh, 12·1⁰/o tót, 2·6⁰/o szerb és 2·3⁰/o ruthén, 1·5⁰/o pedig horvát.

Középiskoláink közül, melyeknek száma 185, 129 kizárólag magyar tannyelvű és csak 14 olyan (7 német, 6 oláh és 1 szerb), melyben a magyar tannyelv egyáltalában nem szerepel, mint tantárgy azonban természetesen ezekben is előfordul. A mi pedig a középiskolák tanulóit illeti, magyar nyelvű 73·7⁰/o, német 13·6⁰/o, oláh 6·5⁰/o, olasz 0·3⁰/o, tót 3·2⁰/o, szerb és horvát 1·9⁰/o, ruthén pedig 0·2⁰/o. Különösen erős a magyar a gimnáziumokban, a hol 74·3⁰/o magyar, 11·6⁰/o német, 7·2⁰/o oláh, 3·8⁰/o tót, szerb és horvát 2·1⁰/o. Reáliskoláinkban már csökken a magyarok száma 71·7⁰/o-ra és emelkedik a németeké 22·9⁰/o-ra, a megmaradt néhány százalékot a többi nemzetiségek teszik ki, a mi eklatáns bizonyítéka annak, hogy a középiskolai tanulmányoknak inkább az ipar felé gravitáló ágában, mely a fejlődő és haladó kulturának mintegy hőmérője és kiegészítő része, a nemzetiségek a németen kívül mily csekély arányban vannak képviselve.

Főiskoláink tannyelve kizárólag a magyar

és hallgatóik közt a magyarok túlsúlya még erősebb, mint a középiskolákban. Az 1892/3. tanévben volt a budapesti egyetemen 86·2⁰/₀ magyar, 5·3⁰/₀ német, 2·3⁰/₀ oláh, 1·2⁰/₀ tót, 1·4⁰/₀ szerb, 0·8⁰/₀ ruthén és 0·1⁰/₀ olasz. A kolozsvári egyetemen 78·9⁰/₀ magyar, 8·4⁰/₀ német, 11·4⁰/₀ oláh és 1·2⁰/₀ tót. A budapesti műegyetemen végre 90⁰/₀ magyar, míg a többi nemzetiségek közül csak a németek szerepelnek nagyobb számban.

Van a magyar értelmiség uralmának egy még fényesebb bizonyítéka is, mint az, a melyet az iskola nyújthat, mert olyan, melyet tisztán a társadalom — az állam beavatkozása nélkül szolgáltat — és ez az, melyet az *időszaki sajtó* nyújt.

Az országos statisztikai hivatal összeállításából tudjuk, hogy 1889-ben a magyar szent korona területén összesen 798 lap jelent meg, a melyekből 561 magyar, 17 magyarra vegyes, 124 német, 43 horvát, 33 egyéb szláv nyelvű, 14 oláh, 6 pedig olasz és francia.

Ha tehát itt is Horvátországtól eltekintünk, úgy a szláv, mint a román sajtótermékek nagyon korlátolt számra zsugorodnak össze. Ellenben Ausztriában 1892-ben volt mintegy 1952 folyóirat, melyek közül 1252 lap német,

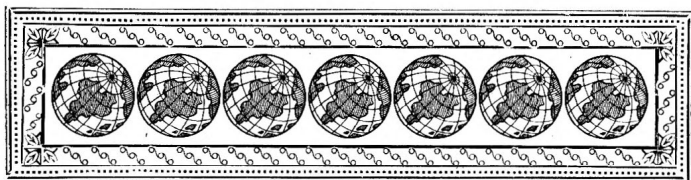
374 cseh, 108 lengyel, 30 szlovén, 24 ruthén és 16 illyr stb., vagyis összesen 552 szláv családkhoz tartozó lap. S a míg nálunk a magyar nyelv ezen irányban gyarapodik, addig Ausztriában nem a német, hanem a szláv irányzat emelkedik, a mi kitetszik azon arányból, hogy 1872-ben még csak 21·5⁰/o-ot tett, ma már 28·4⁰/o-ot tesz ki.

Ezek a száraz adatok mindennél ékebben szólnak s kulcsul szolgálhatnak azon vehemens támadások megértésére, melyek a magyar állameszme iránti ellenséges indulatból ostromolják a magyarság kulturális misszióját. Nem az erőszakos magyarosítás eredményei ezek, hanem oly természetes és feltartóztathatlan proczesszus jelenségei, melynek gyökerei mélyen belenyúlnak a néplélek rejtelseibe. Az értelmiség összetartó ereje, az intellektuális kiválás egy neme nyilatkozik meg itt, mely a nemzettestbe való gyors felszívódását biztosítja mindazon erőknél, melyek a közélet irányítására alkalmasak. Másfelől, a mint mondtuk, kétségtelenül igazolják azt is, hogy egy oly természetű választási rendszerben, mely az értelmiség fölényét biztosítja a kettős szavazat által, a magyarság diadala minden körülmények közt biztosítottnak látszik.

Valamint tehát a pánszláv tudománynak a szláv archeologia terén kifejtett nézeteit rég a mesék osztályába utalta maga az elfogulatlan szláv kritika is, s *Kollár* helyét a szláv tudományosságban a sokkal alaposabb *Palacky*-k és *Miklosich*-ok foglalták el; valamint a dáko-román legendák ábrándos szövevényeit szétfujták oly alapos történettudósok, mint *Réthy* és *Hunfalvy*; épen úgy az ezekre alapított politikai szédelgés sem téveszthet már meg senkit, ki a népek fejlődésének törvényeit vizsgálja.

Minden oly akció, mely kívülről támadva, Magyarországon fajrokon elemek támogatására számít, hogy gyöngitse és megbénítsa a magyar állam tekintélyét, vagy minden oly akció, mely belülről támadva, fajrokon idegen államoknak nyújt kezét a magyar államiság denuncziálására, egy-egy becses garanciáját söpri el annak a statusquonak, mely a népek államalkotó erőinek szabad kifejtését, a független nemzeti államok politikai szervezkedését biztosítja. A nemzetiségi mozgalmak megmaradhatnak ezután is kétes eszközöknek az európai politika kezében, de nem képezhetnek önczélrt; jelentőségek csupán szimptomatikus, mely Európa hatalmi egyensúlyának

kronikus zavaraira mutat vissza s csalódásban hagy a baj valódi székhelye felől. Ebben az alakban nehézségeket okozhatnak ugyan a nemzetiségi üzelmek ezután is a magyar államnak, de komoly veszélyt nem jelenthetnek, annál kevésbé, mert el nem képzelhető oly közös programm, mely a különböző nemzetiségi frakciók érdekeit és akcióját egy góczba tudná összpontosítani.

V. FEJEZET.

A magyar államiság Európa nemzetközi rendszerében.

Az a nagy átalakulás, a melyen a közép-európai államrendszer Ausztriának a német szövetségből való kiszorításával egyfelől, olasz tartományai elvesztésével másfelől, keresztülment, a magyarországi nemzetiségi kérdés új és a népek valódi érdekeinek megfelelőbb felfogására nyitott utat az európai diplomáciában. Magyarország *nemzeti hivatása* fényesen domborodott ki azokban a világtörténeti eseményekben, melyek Ausztriában az *abszolút rendszer bukását* részben előidézték, részben kísérték. Az alkotmányos Magyarország, mint az osztrák-magyar monarchia nagyhatalmi állásának elengedhetlen föltétele, ez eseményeknek

oly fix pontja volt, a mely körül egész rendszere jegecedett ki a népek és államok természetes hatalmi viszonyainak. A magyar nemzet a történelem hajthatatlan logikájának erkölcsi fegyverével verte vissza azokat a törekvéseket, melyek állami egysége megbontására irányultak s bebizonyította, hogy területi integritása fentartásával senki sem melegebb barátja határain a szabad nemzeti államok alakulásának.

Ha azok az urak, kik annyi állhatatossággal lármázzák be a világot a magyar »zsarnokság« elleni vádjaikkal, csak némileg komoly tanulságot volnának képesek kivonni a legközelebbi múlt eseményekből, bizonyára nem áltatnák magukat teljesülhetlen reményekkel.

Hiszen Magyarország függetlenségi harczában sem látott a külföld sokáig egyebet a keleti kérdés egy újabb fázisánál: ebben még *Palmerston* gyakorlott szeme is tévedett. Nem a történelmi állam jogaiért folyt harc, hanem a nemzetiségi eszme forrongásának egyik tünete, az ethnográfiai államalakulás egyik proceszszusa volt az, a miben az események kulcsát keresték. S ennek daczára az európai politika nem kósett a magyar függetlenség ügyét nemzetközi bukása elé vezetni.

Ellenben épen az orosz politika kezdetben mindent inkább, mint ellenséges magatartást tanusított Magyarország törekvéseivel szemben, s azért támogatta a frankfurti parlamentben is — hova *Kossuth Pázmándyt* és *Szalayt* küldte Magyarország képviselőjében — inkább az úgynevezett frankfurti pártot, a schwarzgelbek ellen. Oroszországnak tényleg semmitől sem volt s ma sincs több oka *tartani*, mint egy *alkotmányos délszláv birodalomtól*, mely a czári hatalomra százszorta veszélyesebb lehet, mint a német összbirodalom eszméje, s épen azért Ausztria szlávizálását különösen érdekében állott minden módon megakadályozni. Ez elég volt arra, hogy a 48-iki magyar minisztérium megalakulását is rokonszenven fogadja a délszláv mozgalmakkal szemben.

Igen találóan jegyezte meg már akkor *Palmerston* lordhoz intézett levelében a magyar kormány ügyvivője, hogy nem a magyarországi nemzetiségek, hanem *maga a magyar nemzet sorsa* az, a mely az európai államrendszer kulcsául szolgál. Innen van az, hogy a *Rákóczy-féle* szabadságharcz alkalmával a múlt század elején már Nagy-Britannia volt a közvetítő Magyarország és Ausztria között, a mi bizonyítja, hogy a magyar koronának

Ausztriához való viszonyát mindig nemzetközi érdekű dolognak tekintették, mely fölött a nagyhatalmak dönthetnek, ellenben nem úgy a nemzetiségek helyzetét a magyar államban.

Oly előkelő angol politikusok osztották ezt a nézetet akkor, mint *George Sumner*, ki Magyarország Ausztriához való viszonya és ebben a keretben a nemzetiségi aspirációk helyes megítéléséhez egyenesen az Anglia és Hannovera közötti viszonyra utalt. Tegyük fel, mondta ő, hogy *IV. Vilmos* proklamálta volna Anglia és Hannovera egyesülését s Zellbe tette volna át székhelyét, hogy ott vegyes parlamentet hívjon össze. Mit szolt volna ehhez Anglia?

A szabadságharcz tehát, mely Magyarországon a nemzetiségek felbujtásával vette kezdetét az ország történeti alkotmánya ellen, s mely eleintén csak a magyar hegemonia elleni küzdelmet jelentette, az oroszok által elnyomott lengyelségnek a magyar ügygyel való szövetkezése s a zsarnok északi koloszsus elleni közös harcza által, *a keleti kérdés súlypontját a magyar fegyverekbe helyezte át*, s a szabad kelet sorsát azoknak diadalához kötve mutatta.

A magyarországi nemzetiségi kérdés ily felfogására mutattak az akkori legelőkelőbb angol lapok is. A »*Globe*« nemcsak örömmel üdvözölte Magyarországot teljes állami és nemzetközi önállásának útján, nemcsak teljes rokonszenvének adott kifejezést függetlenségi törekvéseivel szemben, hanem *Moldva- és Oláhország Magyarországhoz csatoltatása kérdését is fölvetette egyuttal*, azzal a mély politikai célzattal, hogy az ekkép megerősödött Magyarország Törökországgal együtt hatalmas védbástyájaként szolgáljon Anglia ázsiai érdekeinek és kereskedelmének Oroszország áspirációival szemben.

Tíz évvel később ugyanezt az impressziót nyerte Szerbia magatartására nézve *Mihály* szerb fejedelem, akkor még csak trónörökös, ki egyenesen Párisba ment *III. Napoleonhoz*, mint Olaszország szövetségeséhez, hogy tanácsát kérje Szerbiára vonatkozólag az emigráció készülődéseivel szemben. A császár véleménye rendkívül érdekes magyarázattal szolgált azon álláspontra nézve, melyet Szerbia a magyar emigráció terveivel és mozgalmaival szemben érvényre emelt. *Napoleon* nem áltatta Szerbia leendő fejedelmét abban a reményben, hogy az olasz kérdés kapcsán a keleti

kérdés is meg volna oldható; de igen határozott szavakkal utalt arra, hogy Magyarország függetlensége Szerbia létérdeke s tanácsa odairányult, hogy Szerbia minden kitelhető módon támogassa a magyar emigráció előkészületeit s e célból egyenesen ajánlta a *Kossuth*tal való értekezést.

Obrenovics Mihály csakugyan föl is kereste *Kossuth*ot Londonban, kinek »Iratái«-ból részletesen ismerjük azokat a pontokat, melyek körül a tanácskozás forgott. Szerbia liberális államférfiainak mai politikája egész programmszerűségében leleplezve áll az utókor előtt azokban az eszmékben, melyek *Kossuth* és *Mihály* fejedelem közt megvitatást nyertek ez értekezlet alkalmából. Senki sem jelölte meg helyesebben azokat a nyomokat, melyeken Szerbia jövőendő külügyi politikájának fejlődnie kell, mint e két férfiú, kiket az Ausztria elleni közös bizalmatlanság egyesített. *Mihály* fejedelem mit sem titkolt el abbeli meggyőződéséből, hogy Szerbia fölszabadulásának a török iga alól legveszedelmesebb gátja Ausztria szomszédsága, mert nem lehetne kétség a felől, hogy mihelyt kitűzné Szerbia a függetlenség zászlóját, a bécsi udvar azonnal közbelépne. Ezen hatalmi velleitásokat csupán Orosz-

ország protektorátusa ellensúlyozhatja, melytől Ausztria még mindig tart. De másfelől — tette hozzá *Mihály* fejedelem — az iránt sem szabad a szerb politikának pillanatig sem tévhitben ringatnia magát, hogy Szerbiának orosz segítséggel való felszabadulása nem jelentene semmi egyebet, mint tényleges orosz uralom alá jutást, attól pedig nincs párt Szerbiában, mely ne rettegne.

Fontos és meglepő világot vetnek ezek a szavak bizonyos áramlatokra, melyek a szerb pártviszonyok fejlődésében azóta felszínre jutottak. Megmutatják, hogy míg egyfelől az osztrák politika népszerűtlensége és dynasztikus áspirációi legtöbbet tettek arra nézve, hogy a szerb politikusok jelentékeny részét az orosz barátság elfogadására hajtsák, másfelől már *Mihály* fejedelem jól látta, hogy ebben a dilemmában egyedül Magyarország rokonszenve és politikai befolyása az a támaszpont, melyre Szerbia függetlenségi törekvéseit s az *Obrenovics*-dynasztia jövőjét építheti.

Igy hozta közelebb Magyarországhoz Szerbia politikáját is az a tudat, hogy egy szabadelvű Ausztria, melynek előfeltétele Magyarország alkotmányosan biztosított szabadsága, soha sem folyhat be a keleti kérdésbe oly

károsan, mint *Metternich* és *Bach* alatt. Kétségtelenül igazolta ezt *Riszticsnek* a magyar állásponthoz oly lojálisan közeledő felfogása a magyarországi szerb kérdés fölvetésénél a karlóczi szerb nemzeti kongresszus idejében, szemben a *Sztojkovics* által vezetett s a bécsi politika szerint hangolt intranzigens párttal.

Hasonló elhatározó szerep jutott Magyarország souverain államiségének a szomszéd Románia sorsa intézésére is. Románia független királysággá proklamáltatását egyenesen *Andrássy* gróf öntudatos magyar nemzeti politikája juttatta diadalra. Ő formulázta legszabatosabban azt a gondolatot, mely Románia nemzetközi helyzetét véglegesen tisztázta. »Magyarországnak — mondta volt *Andrássy* — csak egy érdeke van, gátat emelni a keletről fenyegető szláv áramlat ellen. Románia nem szláv tartomány, tehát csak nyerhet azzal, ha a szlávság előnyomulását megnehezíti; ellenkező esetben kérlelhetlenül Lengyelország sorsára jut. Románia egyike azoknak a nemzetiségeknek, melyeket a gondviselés a szláv törekvések útjába állított Keleten. Hasonló helyzetben van Magyarország: mind a két országnak ugyanaz a providencialis missziója,

ugyanazok az érdekei, egyiknek ereje a másiknak ereje is.«

Csaknem szóról-szóra ugyanezt a felfogást tükrözi vissza *III. Napoleonnak* 1867. szeptember 5-éről kelt s a kevéssel előbb román fejedelemmé választott *Hohenzollernhez* intézett levele, melyben formászerint értesíti őt, hogy Bécsben aggódnak bizonyos párt működése fölött, mely összeköttetést akarna létrehozni az erdélyi fajrokonokkal. »Azt hiszem — írja a francia császár — Fenséged kormányának nincs mit nyernie abból, ha a veszedelmes propagandát segíti.«

Még becsesebb kommentárját szolgáltatatta a magyar nemzeti törekvéseknek *Bismarck* azon levelében, melyet szintén *Károly* fejedelemhez írt s melyben a dákóromán izgatások felett nyíltan pálczát tör. »Minden expanzív politika — írta volt — Fenségedet egyfelől konfliktusba hozza majd minden európai hatalommal, a nélkül, hogy a porosz kormány jogosítva érezné magát ez ország erejét harcza vinni azon dynasztikus szimpathiákért, melyek Ő Fenséget, a Királyt, Fenséged iránt eltöltik. Másfelől minden kifelé való törekvés gyengíti Fenséged tekintélyét befelé. Ha ez a felfogás Fenséged méltánylásával találkozna, úgy ön-

ként fejlődik ki ebből a Magyarországhoz való barátságos viszony. Semmi esetre sem akarom arra birni, hogy Oroszországhoz való viszonyát feláldozza; az mit se fog szenvedni a Románia és Magyarország közti jó viszony által sem. Az Erdélyre való állítólagos román aspirációkkal minden szolidaritás gyanuja ellen minden porosz minister kénytelen volna minden módon *tiltakozni*. Nem kétkedem, hogy Fenséged a magyarokban ép úgy, mint a törökökben jó és becsületes barátokat nyerhet; mert a magyar politikának inkább javára válik a fejedelemségnek önálló, a törökökkel barátságos lábon álló kormányzata, mint bármi egyéb.«

Az orosz politika valóban helyesen ismerte fel, hogy Törökország elleni terveinek természetes támaszpontja Romániában fekszik, de egyszersmind belátta azt is, hogy *Károly* fejedelem nem nyerhető meg az orosz befolyásnak s el van határozva tiszta román politikát követni. Ez indította arra az orosz diplomáciát, hogy titkon támogasson a fejedelem ellen irányuló minden mozgalmat és propagandát, melynek érvényesülnie nem volt nehéz a román alkotmány által biztosított szabadság mellett. A választások útján mindig jutottak

bizonyos számú frakciók a kamarába, melyek azonnal egyesültek a kabinet megbuktatására s ez lehetetlenné tette, hogy az országnak állandó és homogén ministeriuma legyen; viszont a hatalmak legkevésbé sem buzgózkodtak *Károly* fejedelem támogatásában, sőt a Hohenzollern herczeg jelölése a spanyol trónra — mint azt *Strat* párisi jelentéseiből is tudjuk — Romániára nézve még nehezítette a helyzetet.

Ugyancsak *Strat* jelentéseiből azt is tudjuk, hogy Ausztria-Magyarország hajlandó volt már ekkor Románia függetlenségét indítványba hozni, azon föltétel alatt, hogy tartózkodni fog ezután az erdélyrészi propaganda által Magyarország ügyeibe avatkozni.

Pepolinak erre vonatkozó bizalmas közléseire *Károly* fejedelem sajátkezűleg irt levélben felelt s ez alkalommal sajátságos tartózkodással nyilatkozott Románia szerepéről az erdélyrészi agitációk ügyében. »Nem függ tőlem — írja — elhárítani a természetes rokonszenvet, mely a havasokon túl és innen az egy anyanyelvű népesség közt fennáll. Jogom van tehát elvárni, hogy a magyar kormány a maga részéről mindent megtegyen, a mi jogos és méltányos, hogy

tárgyalanná tegye azon két-három millió román sérelmeit, kik Erdélyben és a Bánátban laknak. Ne tekintse ez óhajomat úgy, mint a politikai beavatkozás szándékát, csak annyiban állok ez alapon, a mennyiben az a kormányom és a szomszéd kormány közti jó egyetértés megszilárdításának előfeltétele. Mint alkotmányos és népszavazattal választott fejedelem, kötelességem a közvéleménnyel — a mennyiben az igazságos — számolni. A magyar kormánynak nyílt és őszinte békepolitikája nem magyar alattvalóival szemben reám nézve a legjobb támogatás volna azon az úton, melyre lépni kész vagyok.«

Károly fejedelem előtt nem volt titok azonban, hogy *Andrássy* előrelátása *Bismarckot* is megnyerte már a román üzelmek fékentartása iránti törekvésének s hogy Románia és Magyarország »entente cordiale«-je Poroszországot is kellemesen érintené. Abban a levelezésben, mely e kérdésben *Bismarck* és a fejedelem között kifejtett, először látjuk nyíltan hangsúlyozni a román kívánságok tulajdonképeni természetét. »Ha a magyarok — írja *Károly* fejedelem *Bismarckhoz* — visszaadják a magyarországi románoknak azokat a jogokat, melyekkel Ausztria alatt birtak, akkor sikerülne

neki (a fejedelemnek) a liberálisokat is Magyarország javára hangolni át.« Tehát nem kevesebb, mint a *kiegyezés megbontása* s a birodalmi eszme és az összmonarchia proklamálása képezte volna árát a román nemzetiségi izgatások külföldi támogatása elejtésének.

A fejedelem évek óta sürgette már a hatalmaknál a konzuli biráskodás eltörlését s az önálló hivatalos külföldi képviselettel együtt Romániának azt a jogát, hogy kereskedelmi szerződéseket köthessen. De tény, hogy még a román pénzekre tervezett felirat formális koncessziója sem történt meg minden nehézség nélkül.

Andrássy gróf kezdetben nem titkolta aggodalmait a Romániában bekövetkezhető katasztrófa iránt, főleg mivel átlátta, hogy ha az orosz kéz által támogatott forradalmárok Románia függetlenségét kikiáltanák, ezzel megadnák a jelt arra, hogy a Kelet más népei is hasonlót tegyenek, a mi a keleti kérdést csak újabb bonyodalomnak tenné ki és pedig határozottan Oroszország előnyére.

Tényleg azonban, bármennyire nyugtalanították is *Andrássyt* Románia belső zavarai, de meg volt győződve arról, hogy a fejedelemség önmagára hagyatva, a kiforrás pro-

ezesszusa után a rend és polgárosult haladás útjára tér meg. Ép ebben különbözött a genialis magyar államférfi az orosz *Gorcsakovtól*, a ki *Henry* tábornok és *Chotek* előtt nyíltan kijelentette, hogy *Oroszország Románia felett sohasem fogja magát illuzióknak átengedni.* »Ő — úgy mond — jobban ismeri az országot, mint bárki más s tudja, hogy sem a dunai fejedelemségek egyesítése nem lehet tartós, sem egy idegen dynasztia nem verhet benne gyökeret.« E tekintetben *Andrássy* nézeteit jogosulatlan optimizmusnak nevezte s minden követ megmozgatott, csak hogy Romániában fölkelést szítson s ürügyet nyerjen az okkupációra. Ugyde *Andrássy* mindezekről igen jól volt informálva s nem hagyta magát törbe csalni. Pétervárra intézett jegyzékében kereken kifejezte, hogy a párisi szerződésben körülírt be nem avatkozási elvtől el nem tér, ha azonban Oroszország sértené meg ez elvet s a *Pruton* átkelne, úgy monarchiánk mindent megtenne, hogy újra *visszaverje.*

Sturdzával 1876. május 18-án tartott megbeszélésénél *Andrássy* félre nem érthetőleg jelezte egész álláspontját. »Ausztria-Magyarország helyzete Romániával szemben egyszerű. Nekünk — úgy mond — a legnagyobb érde-

künk Románia boldogulása s nem gondolunk arra, hogy *annektáljuk*, hiszen otthon is elég nehézséggel küzdünk. De ép oly kevésbé tartunk a román szomszédától, mert nem kevésbé biztosak vagyunk erdélyrészi oláhjaink felől is; az a pár fészkelődő, kik a bukaresti *vörösektől* kapják utasításait, nem okoz nekünk nyugtalanságot.«

»Ha a románok ugyanazzal az őszinteséggel, mint a melylyel *Bratianu* az ellenkezőt jelentette ki, kifejeznék készségüket a nyugoti politikához való csatlakozásukra, akkor megtudnák, milyen becses lehet előttük a magyar barátság.«

Egyebekben megígérte *Sturdzának* *Andrássy* támogatását a pénzverés kérdésében, habár nem titkolta, hogy az a mód, a mint ez ügyet folyamatba tették, sértő volt a magas portára. Hangsúlyozta a határrendezés kérdésében a mindkét oldalról szükséges lojalitást, de megjegyezte, hogy a román biztosok, daczára annak, hogy bázisul a szisztovói szerződés vétetett, más okmányokra mentek vissza s ezzel a szabályozás műve csak fennakadást szenved. Végül a mi a konzuli biráskodás megszüntetését illette, nem titkolta, hogy ez óhajnak két dolog áll útjá-

ban, először a bizalom hiánya, másodszor a zsidó-kérdés.

»A radikálisok üzelmei — fejezte be *Andrássy* — összefüggésben állanak a többi európai republikánus mozgalmakkal.« Hogy ez így van, arra a bizonyítékra hivatkozott, hogy nem rég is olasz emisszáriusok kaptak megbízatást, hogy az aldunai lakosságot felbujtogassák. *Türr* tábornoknak volt köszönhető, hogy őket még idején feltartóztatta és hazaküldte.

E fejtegetésekben, mint *Sturdza* akkor jelentette, *Andrássy*val egyetértett minden magyar államférfiú is. Mindnyájan megegyeztek abban, hogy Magyarországnak és Romániának szövetkezni kell Törökországgal, hogy a pánszlávizmusnak gátat vessenek; hogy Romániára nézve, míg nem konszolidálódik, a török souverainitás a legjobb védelem s hogy végül Magyarországnak legkevésbé sem törekvése Romániát elfoglalni, de ezzel szemben Romániának le kell mondani Erdélyre vonatkozó ábrándjairól.

Ugy *Sturdzának*, mint később *Stratnak* is határozott kijelentésére, hogy Romániának nincs szándéka Erdélyben propagandát indítani, a magyar minisiterelnök nem késett a

maga részéről is a legelőzékenyebben tenni meg Bécsben a lépéseket, hogy a zsidó-kérdésből származó nehézségeket elsimítsa s utját egyengesse a konzuláris szerződés megkötésének s Románia ama joga elismerésének, hogy önálló külföldi képviseletet tarthasson.

Ha már *Beust* alatt a magyar kormányelnök volt az Ausztria-Magyarország és Románia közötti barátságos viszony legmelegebb szószólója, úgy csak természetes, hogy még szorosabbá volt hivatva tenni ezt a viszonyt *Andrássynak* következő évben bekövetkezett külügyministersége.

Mert míg egyfelől senki sem lehetett volna alkalmasabb monarchiánk valódi érdekeit Romániával szemben a magyar belügyi kérdések szempontjából is érvényre juttatni, mint ezt már 1872-ben megmutatta a román katonai érmek felirata ügyében tett felszólalása, hol egyenesen az ő beavatkozásának volt köszönhető »A románok fejedelme« feliratnak »Románia fejedelmé«-vel való helyettesítése; másfelől érdekes megtudnunk azt is, hogy *Andrássy* kinevezése mekkora megelégedéssel fogadtatott magában Romániában is, hol tőle a két ország közti közeledésnek még bensőbbé tételét s Románia független

államiságának leghathatósabb védelmét várták. Jellemző erre nézve az a beható tárgyalás, mely a román ügyek felett *Andrássy* és az 1873. jun. 12-én Bécsben hosszabb látogatáson volt *Károly* fejedelem közt kifejtett.

Károly fejedelem látogatásának célja ezuttal nem kisebb volt, mint Románia függetlensége proklamálásának hangulatot csinálni. *Andrássyval* való találkozását felhasználta arra, hogy legmelegebb köszönetét fejezze ki a román ügyek iránti érdeklődéséért a grófnak, a kit már ismert azon román hazafiak jellemzése után, a kik a párisi emigráció ideje alatt sorsában osztoztak.

A mi azonban a találkozás politikai eredményeit illeti, *Andrássy* egyelőre tartózkodónak mutatkozott osztani a fejedelem vérmes reményeit, sőt kifejezte aggodalmát, hogy egy független Románia csak a levegőben függne, holott mai fennállását szerződések biztosítják. Vonatkozással pedig *Károly* fejedelem azon megjegyzésére, hogy a Romániában napról-napra erősödő irredentizmus megtörésére egyetlen eszköz volna, ha a magyarországi románoknak ugyanazok a jogok biztosíttatnának, mint a horvátoknak, a közös külügyminister megnyugtatta a fejedelmet,

hogy a magyarországi románok panaszaí nagyon *túlzottak* s csak romániai testvéreik izgatásaira vezethetők vissza. Ő maga — úgy-mond — személyesen ismeri a románokat, barátja nekik s mint megelégedett munkás népet becsüli.

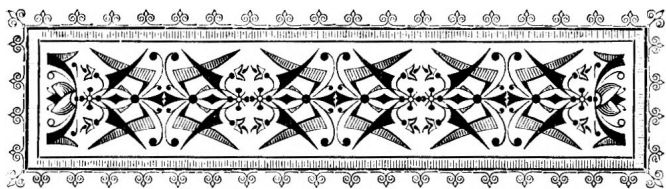
»Botorság — ismételte aztán még egyszer *Andrássy* — azt hinni, hogy Ausztria-Magyarország annektálni vágyna Romániát. Saját érdekeink ellen cselekednénk, ha szaporítanók elégedetlen románjaink számát s kiterjesztenők határainkat Oroszország felé.« Erősen hangsúlyozta, hogy Ausztria-Magyarországnak őrizkednie kell magának újabb nehézségeket teremteni, mikor ép most menekült két régebbi bajtól: az olasz és a német kérdéstől. E két kérdés megoldása óta — tette hozzá — az állam megszilárdult s annyiban az 1866-iki háború nem volt szerencsétlenség, a mennyiben a *katonai vereség politikai megerősödéstre vezetett*.

A fejedelem áttért arra a kérdésre is, hogy a kereskedelmi szerződés megkötése Ausztria-Magyarországgal Romániára nézve politikailag is fontos, mivel ezzel állami önállóságát hangsúlyozná s általában sohasem járul hozzá, hogy Romániának valamely idegen állammal

való megállapodása a porta jóváhagyására szoruljon. Végre közölte *Andrássyval* a Vas-kapu szabályozására vonatkozó terveit s Oroszországot illetőleg kijelentette, hogy igyekezni fog ahhoz való viszonyait kedvezőkké tenni, mert csak úgy őrizheti meg országa a két hatalmas szomszéd közt semlegességét.

Két évre rá, mikor a kereskedelmi szerződés Ausztria-Magyarország és Románia között a román kamrában lefolyt heves viták után végleg megkötöttet, senki sem állított ki *Andrássy* fényes diadaláról ékesen szólóbb bizonyítványt, mint *Cogolniceanu*, mikor föl-említette, hogy ez által *Andrássy* megnyitotta monarchiánknak a Fekete tengerhez vezető utat s iparunknak és kereskedelmünknek öt millió vevő piacát szerezte meg, a mi fontosabb volt monarchiánkra, mint sok megnyert ütközet. De viszont e lépésnek Románia nemzetközi helyzetére messze kiható jelentőségét senki sem világította meg igazabban, mint maga *Károly* fejedelem, mikor 1875. jun. 30-án örömmel írta atyjának: »Ez a nemzetközi akció nagy jelentőségű, mivel Románia függetlenségének csiráját hordja magában.« Rövid pár év megmutatta, hogy a fejedelem nem csalódott ebben a számításában.

Az európai diplomácia titkos aspirációi és rejtett szövevényei közt, melyekre még csak a jövő van hivatva teljes világot vetni, jellemző fölemlíteni a szomszéd Romániával való magatartásunk szempontjából, hogy királyunk 1869-iki konstantinápolyi időzése alatt *Ali pasa Beust* gróf előtt szóba hozta már a dunai fejedelemségeknek Ausztria - Magyarország által leendő annektálását, a mit Törökország örömmel engedett volna s csakis *Andrássy gróf* erélyes ellenzésén mult a dolog.

VI. FEJEZET.

A magyar nemzeti politika programja.

Önként kitűnik az előbbi fejezetekben foglaltakból, hogy az élet ma már túlszárnyalta az 1868-ik évi nemzetiségi törvény alkotásait, melyeknek szűk keretéből messze kinőtt immár a magyar állam intézményes rendje. Azóta a nemzeti állam feladatairól más fel fogások érvényesültek Európaszerte s ki tagadhatná, hogy a nemzetiségi viszonyok rendezésére bizonyos mértékig az európai konstellációk is mérvadók? Ez nem azt jelenti, hogy az állami politikának ne volna szüksége magasabb objektív szempontokból tekinteni a nemzetiségek helyzetét, s állandó irány eszméket jelölni meg kitűzött célja követé-

sében, sőt ha valamit hibáztathatunk az előbbi kormányok eljárásában, az épen az, hogy bizonyos mértékig e kérdést a pártpolitika szempontjainak rendelték alá s hatalmi eszközök közül használták fel, a midőn vagy túlságig mentek az engedékenységekben, vagy néha szükségtelen s nem indokolt szigorot alkalmaztak a rendelkezésre álló rendszabályok által. Ezzel kétségkívül nem emelték a magyar állami politika megfontolt, öntudatos és igazságos keresztülvitele iránti hitet ellenségeinknél.

A kiegyezési politika alkotói kétségkívül abból az önmagában helyes elvből indultak ki, hogy megnyerjék a béke művének a nemzetiségek rokonszenvét is. De előzékenységükben túllőttek a célon. A nemzetiségi törvény ép úgy, mint a horvát kiegyezési törvény, nemcsak nem fejezte ki praecise az állami souverainitás gondolatát, de a szentimentális liberálizmus egy oly vérszegény elfajzásában leledzett, mely teljes lehetetlenné tette a magyar állam konszolidáczióális törekvéseinek veszélyeztetése nélkül annak végrehajtását. De tovább menve, a kiegyezési aera államférfiai figyelmen kívül hagyták a nemzetiségi kérdés vallási momentumait s elmu-

lasztották a nemzetiségi egyházak ügyeiben az államot megillető befolyást abban az irányban használni fel, mely az egyházak cége alatt üzött agitációknak útját vághatta volna. Sőt ellenkezőleg, a görög-keleti szerb patriarkátus mellé külön román metropolia felállítása által az eddig egymást neutralizáló nemzetellenes törekvéseket egyenesen rászabadították a magyar államra.

Horvátország autonóm állásának tulajdonképeni természete azonnal kitetszik, ha azon viszonylatot vesszük szemügyre, mely az állam életében a legfőbb államhatalom és a független politikai cselekvéskörrel felruházott önkormányzati organizmusok közt okszerűleg konstruálható. Világos, hogy ez a viszony ép oly kevésé alapszik a souverainitás megosztásán, a mi egyenes tagadása volna az egy és oszthatlan souverain államiság elvének, mint a hogy nem tartalmazza magában a konföderáció gondolatát sem. Semminemű autonómia nem vonja magával szükségkép az államiság azon attributumát, mely a teljes különállás, a korlátlan önrendelkezés lényeges karakterisztikumával jár; sőt ellenkezőleg, minthogy ez már a souverain államiság fogalmát állapítaná meg, annálfogva már eleve

ki kell hogy zárva legyen az autonóm jogkör azon szűkebb értelmezéséből, mely a souverain állam területén municipiális szabadságokat élvező, de ezen szabadságukban mégis szükségkép korlátolt, szükségkép egy magasabb akarattól függésbe hozott s annak alávetett politikai létszervezeteket megilleti.

A nemzetek közötti érintkezésekben bizonyos államok tökéletesen függetlenek egymástól s minden oly cselekvényt végrehajthatnak, a milyeneket egy állam a maga külön hatalmi szférájában végrehajthat. Ugyanezen államok teljes önkormányzati joggal is fel vannak ruházva s a mi saját területöket és a külföldön nem élő alattvalókat illeti, semmi idegen törvény vagy hatalom nem ellenőrizheti őket, ha csak kölcsönös egyezmények útján nem. A független elhatározási és cselekvési szabadság ezen mértéke állapítja meg a teljes souverainitás fogalmát.

Ily értelemben nem illeti meg azonban a souverain elnevezés a máskülönben autonóm hatáskörrel bíró államok egész sorozatát, minők például az északamerikai konföderáció némely államai, melyek annak daczára az 1783-iki Nagy-Britanniával kötött szerződésben souverain államoknak neveztetnek, holott

egyebek közt idegen államokkal szerződés-kötésre sem képesek külön-külön, s az alkotmány értelmében saját területeiken sem mindenben gyakorolhatják az államhatalmat. Annál kevésbé lehet szó souverainitásról oly autonomiánál, mely *nem is bir a külön államiság jellegével*, melynek területi különállása nem föderális törvényen nyugszik, a milyen *Horvátország viszonya* a magyar királyi *szent koronához*.

Íme tehát három élesen tagolt fokozata a politikai szervezetek önállóságának: a souverain állam, hatalma egész korlátatlanságában, a konföderált állam, jogositványai egy részének a magasabb államegységre való átruházásával, s végül az autonom önkormányzat hatalmi szférája, mely a független államiság lényeges feltételei nélkül szabadságát a souverain államhatalom chartájából származtatja.

Fontos e megkülönböztetést megtenni, mert épen közjogi terminológiánk rugalmassága az oka, hogy igen sok tekintetben téves eszmék uralkodnak még nálunk is a magyar-horvát viszony igazi természete felől. Pedig igen egyszerűen eloszlathatók mindezen tévedések és félremagyarázások, ha az 1868. évi XXX. t.-cz. szellemét a maga lényegében tekintjük és vizsgáljuk.

Az állam a föld valamely területén létező egységes valóság. Hogy valóban állam legyen, arra nézve föltétlenül szükséges, hogy semmi más ugyanazon souverain tulajdonságokkal felruházott lény ne létezhessek vele egyidejűleg ugyanazon határok között, s ne gyakorolhasson juriszdikeziót, ne végezhesen politikai cselekményeket beleegyezése nélkül. Korlátolva lehet alkotmánya által, szemben azon cselekményekkel, melyeket saját hatáskörén belül gyakorolhat, valamint más államokkal szemben fennálló jogositványai tekintetében is, de bizonyos területen belül mégis a legfőbb hatalom forrását képezi, elannyira, hogy szükségkép kizár minden más hatalmat, ugyanazon térben és időben.

Visszatekintve Horvátország régi közjogi helyzetére *Szent István* birodalma kötelékében, elvitázhatlan, hogy ez csak a *szabad municzipalizmus jogalapján fejlődött* és soha oly koordinált tényezőt nem képezett, mely az állam az államban jellegét öltötte volna magára. Nem változtatott ezen az 1868-iki kiegyezés sem, mert ha igaz is, hogy Horvátország csak a *koronának* van alávetve, melynek Magyarország is alávetve van, de ez a *szent korona* nálunk nem csupán *czeremoniális* jelentőséggel bir, hanem

egy *elő tartalom foglalata*, mely tartalom nem más, mint maga a *magyar nemzet tényleges souverainitása*. Nálunk nem *Magyarország a koronáé*, hanem megfordítva a *korona Magyarországé*. következésképp, ha a korona alatt a *fejedelmet* értjük is, ő is csak *magyar királyi felségjogai* alapján birhatja Horvátországot, melyeknek forrása pedig maga a *magyar nemzet*. Mert nem azért birja a király az országot, mivel a koronát birja, hanem mivel a *nemzet elismerte uralkodójának*. Ellenben tudjuk, hányszor volt a korona annak kezében is, kit az ország s illetve a nemzet nem ismert el királyának. Végül pedig ép ezen okokból, még ha a *királyi ház kihalna is*, a kötelék Magyar- és Horvátország közt *nem bomolhatna fel*, hanem *engedelmeskedni tartoznék Horvátország a magyar nádornak is*, föltéve, hogy a nádori méltóság reaktiváltatnék.

Az 1868-iki kiegyezés azon intézkedése, melylyel Horvátországnak belügyi, igazságügyi és közoktatásügyi autonómiáját a legszélesebb alapon biztosította, ép azért meg nem állhat. Nem a kormányzat egyes ágai kell hogy kifejezzék az autonómia gondolatát, hanem minden igazgatási körben megvonandó az a határ, a meddig a magyar állam fenhatósága joggal avatkozhatik be Horvátország ügyeibe,

érdekei és jogai megóvása végett, s a melyen túl Horvátország saját hatáskörében autonómiaja érintetlenségével gyakorolhatja törvényhozási és adminisztracionális jogait. A mi az előbbi jogkört illeti, a melybe nemcsak a souverain államiság gondolatát legközvetlenebb kifejezésre juttatni hivatott *zászló- és címerkérdést* s az egységes magyar állampolgárságot értjük belé, hanem egyebek mellett az *állam rendfentartó és felügyeleti* hatalmának természetes *kiterjesztését is*, csak a mi szerencsétlen és tökéletlen közjogi terminológiánk beszélhet ezekben *horvát-magyar közös ügyekről*; mert magyar alkotmánytörvényen gyökerező autonomia mellett közös ügyekről, közös hatóságokról szó sem lehet, sem eredetöket, sem céljaikat tekintve, hanem szó lehet csupán *a magyar államfenség törvényes érvényesüléséről* az általa biztosított autonomia keretében.

Ha tehát politikánk merőben erkölcsi eszközökkel is sikerre juttatható Horvátországban, melynek autonómiaja valóban nem igényel egyebet, mint nyílt és szabatos körvonalozását annak a határnak, melyen túl a magyar állam egy és oszthatatlan souverainitásába ütköznék, nem így áll a dolog az erdélyi oláh és az anyaországi szláv kérdéssel, mely gazdasági, szociál-

politikai és geográfiai vonatkozásainál fogva egész más typust mutat. Itt nem egy közjogi viszony helyes formulázása többé a problema, a mi Horvátországgal szemben, hanem mélyreható társadalmi és gazdasági válságok követelnek erélyes és céltudatos megoldást. A magyar-horvát kontroverzia minden bonyodalma elintézhető egy darab papiron, melyre a bölcsesség s a politikai helyzet igazságos megítélése diktálja a békepontozatokat, de nem intézhető így el *különösen* a román ábrándok csalképe, melynek szétosztatásához hosszú évek türelmes munkájára van szükség. Erdélyben fajunk önfentartásáért foly a küzdelem s ennek eszköze nem lehet más, mint a magyarság rendszeres *megizmosítása* nemcsak társadalmi és kulturális téren, hanem anyagi boldogulásának és *vagyonosodásának* elősegítése által is. Jogosult hatalmi cél ez, melyről a magyar állampolitika *nem mondhat le* nemzeti jellegének törlése nélkül. Erdély közéleti és gazdasági viszonyainak tanulmányozása nyíltan megjelöli azt az utat, melyre programmszerűen törekednünk kell és lehetséges is. Föl kell ismer-nünk valahára, hogy a magyar faj uralma *fizikai és biológiai* törvényeken nyugszik s a természetes evolucziók egész sorozatát tételezi fel.

Ma már tudományosan megállapított tény, hogy a népeiséget szükségkép a létfentartási eszközök korlátozzák. Helyes népesedési politika alatt tehát lehetetlen egyebet érteni, mint helyes gazdasági politikát. Mert elvitathatlan az is, hogy a népesség változhatlanul szaporodik, valahol csak a létfentartási eszközök szaporodnak, ha csak hatályos és nyilvánvaló akadályok nem gátolják. Európában a különbség a születések és halálozások között évenként 3,200.000. Könnyű ebből megérteni, hogy a politikai túlsúly azt az államot illeti, mely legcsekélyebb arányban járul ahhoz a 960.000 egyénhez, mely Európából évente kivándorol. Oroszország születési feleslege évenként 1,057.000, Németorszáé 545.000, Angliáé 447.000, Ausztria - Magyarorszáé 345.000, Olaszorszáé 261.000, Franciaorszáé csak 79.000, Spanyolorzáé 61.000, s utánok áll még: Svájc, Holland, Románia stb. Látnivaló, hogy a népesség szaporodása szempontjából az egyes országok közti különbség jelentékeny s elég csak pár év is, hogy a különbség megsemmisítővé váljék. Ugyanis 23 és fél nemzedék, azaz körülbelül 770 év után a kedvezményes faj tényleges száma kétszeresévé emelkedik a többieknek. Ez a

csekély $\frac{1}{33}$ -nyi különbség elég arra, hogy az arány 1 : 3-má váljék. Ezeröttszáz negyvennyolcz év mulva pedig 1 : 4-gyé lesz. Az ennek előtte egyenlő két népfajból egyik 80, a másik 20⁰/o-át fogja alkotni a népességnek. Ezen fordul meg tehát fajunk, a magyar faj jövője is.

Ha csak az anyaországból évenként Amerikába vándorló kontingenst sikerült volna Erdély felé terelnünk s ott biztos megélhetési módokat nyitni számukra, lekötve egyuttal a munkás, élelmes és szapora *székely* fajt, mely a mi kárunkra ép Oláhország benépesítéséhez járul hozzá, az erdélyi kérdés talán ma már nem léteznék, legalább is oly akut alakban. Más eszmények, más érdekek mozgatnák azokat a rétegeket, melyeket ma a nemzetiségi eszme hamis frázisai hoznak működésbe. Az életcélok, a megélhetési és ennek folytán a termelési és foglalkozási viszonyok gyökeres változása nagyon természetesen és spontán vonná maga után a politikai eszmék átalakulását is: egész új világot teremtene maga körül, mely a nemzetiségi aspirációk közösségét az összes művelt emberiség nagy gazdasági érdekközösségének szférájába vonná bele. Csak egy iparban és kereskedelemben hátramaradt né-

pesség nyújthatja példáját oly anakrónizmusnak, hogy a mikor ma már mindenütt az anyagi kérdések dominálnak a nagy tömegekben, nálunk még az Európaszerte túlélt faji aspirációk körül folyik a harcz. Ez csak egy ösfoglalkozásra utalt s fejlődésében stagnáló népesség szűk gondolkörének sajátja, a modern kulturállam összes feladataiban kifejezésre jutott intézményeinek visszafelé fejlesztése, mely nem a szabadságban s az egyéni boldogulásban, hanem a nyelvi és ethnográfiai rokonság véletlen és merőben külső tényében véli látni az emberi csoportozatok gyűjtő erőit.

Emlékezzünk csak. *Bismarck* hatalmas koncepcziójára, a pozeni Lengyelország elnémetesítésére. Erre az érdekes politikai rendszabályra is az első lökést az 1886-iki Landtag megnyitásán elmondott trónbeszéd adta meg, mely a következő meglepő kijelentéssel végződött: »Az a mód, a melylyel a német elem a lengyel elem által több keleti tartományban elnyomatik, kötelességévé teszi a kormánynak, hogy rendszabályokról gondoskodjék a német lakosság létezése és fejlődése biztosítására.«

Szó sincs róla, hogy *Bismarck* a lengyel veszélytől komolyan tartott volna. Ez a

veszély nála nem a lengyel, hanem a katolikus veszély volt, a mint azt jól jellemezte *Windhorst*: »Nem a polonizmus, hanem a katolicizmus terjedését akarják feltartóztatni.« Megjegyzendő, hogy a pozeni lengyelek a katolikus vallásnak követői. De bármint legyen is, az ürügy elég jónak látszott arra, hogy Poroszország integritása védelmére, az államnak az elszakadási törekvések elleni biztosítására kisajátítsák a lengyel földbirtokosokat, hogy ezzel gátat emeljenek a növekedő szláv áramlat ellen.

A pozeni nagyherczegség 650.000 hektárnyi földjének birtokosai nem is óhajtottak semmit se jobban, minthogy őseik birtokát pénzért áruba bocsássák s a vételért Párisban vagy Monacóban elmulassák. Százmillió taléron könnyű volt megszabadulni ezektől a földesuraktól. Az elhagyott földön aztán jó németek települhettek meg s nem kellett Németországnak folyvást rettegnie keleti határa miatt.

Az 1886. évi április 6-ikán kihirdetett telepítési törvény százmillió márkát bocsátott a kormány rendelkezésére, hogy azon birtokokat vásároljon német parasztok és munkások betelepítésére, s azok első berendezkedését meg-

könnyítse. A telepítés eszközzését egy Pozenben székelő állandó bizottságra ruházta a törvény, mely a földvásárlásokat különösen azokon a vidékeken kezdte meg, hol a két lakossági elem majdnem arányosan elegyes, hogy ezzel is a német lakosságot erősítse. A koczkaázat elkerülése végett a bizottság csakis kettős fogattal munkálható kisebb területeket engedélyezett s ennél még kisebb parcellákat erdők, kőbányák, gyárak szomszédságában, hol a telepes mellékfoglalkozásra is szert tehetett.

A lengyel arisztokráczia kapva-kapott a kedvező alkalmon, hogy birtokán előnyös áron túladhasson. Így történt, hogy már az első évben egy nagy uradalom és 16 nemesi birtok, közel 12.000 hektárnyi területtel jutott telepítés alá. A bizottság nem sokat alkudozott, közepes, sőt még rosszabb minőségű földért is csábító árakat fizetett. 1887-ben a bizottság szerzeményei még 27 uradalommal és 13 parasztgazdasággal növekedtek, melyek mind magasabb árakkal váltattak meg. Sőt a német földbirtokosok sem állhattak ellen a császárnak; 1889-ben a bizottságnak felajánlott 50 dominiumból 23 német volt, 1890-ben 52 közül 27, 1891-ben 76 közül 42. De a

bizottság csak lengyel birtokosokkal állott szóba. 1891. végén már 133 birtokot sajátított ki, jórészt lengyeleket, több mint 58.000 hektár szláv földnek lett gazdájává, körülbelül 45 millió frank értékben. A telep-csoportokat oly módon osztották fel, hogy gazdasági és politikai érdekeknek egyaránt szolgálnak.

Nehogy paraszt-proletáriátust neveljen, a bizottság kizárta az ajánlkozók közül a teljesen vagyontalanokat. Az 5121 jelentkező összesen több mint 29 millió frank vagyont képviselt, fejenként tehát mintegy 6000 frankot. Továbbá a protestáns felekezethez tartozás is egygyel többjogcímelszolgált a birtokkedvezményre, mint a germanizálásra alkalmasabb elem.

Két tartományban 1886-tól 1891. évig, tehát öt év alatt körülbelül 5000 német nyert telepítést. Csakhogy ebből nem vehető az egész tényleges szaporodásnak, mert 46⁰/₀-a az újonnan jötteknek nem idegen volt, csakis lakóhelyeiket változtatták.

Daczára ez eredményeknek, sokan bizonyos tartózkodással ítélik meg e kolonizáció sikerét. Tény az, hogy *Bismarck* abbahagyta nagy művét, de ennek oka nem a vállalkozás sikertelensége volt, hanem egyéb

politikai természetű okok vezették s legfőképen az, hogy a lengyelek felhagytak merev ellenzésükkel a birodalmi gyűlésen s közeledtek a kormányhoz. De mi mutatná jobban, mint épen ez, *Bismarck vállalkozásának eredményességét?*

Lássuk most a német politika nagy koncepcziójának saját viszonyainkra való alkalmazása eshetőségeit.

A telepítés, mint a *nemzeti politika eszköze*, két irányban követel figyelmet, a szerint, a mint *mezőgazdasági* vagy *ipari* telepek létesítéséről van szó. Azon nagy társadalmi átalakulás, melynek célja a telepítési politika háttérében lappang, természetsszerűleg eltérően módosul akkor, ha egy par excellence földművelő lakosság, vagy pedig ha iparúzó népesség megteremtéséről akarunk gondoskodni. Már pedig épen ezen fordul meg a nemzeti asszimiláczió sorsa, a mennyiben azok az erőtenyezők, melyek az áthasolulás folyamatát vezetik és irányozzák, oly rendűek, a melyek a népességnek táplálkozási, foglalkozási s más életviszonyai által föltételezett erkölcsi és szellemi világából veszik eredetüket. Egész más magatartást fog tanusítani az állam magasabb rendű fel-

adatai iránt egy oly népesség, mely tisztán agrikultur elemekből áll; s ismét mást az, a melynek zömét az ipar szolgáltatja. Nemcsak természetes hajlamuk, egyéni diszpozícióik, de érdekeik összeszövődése és gondolkodásuk, valamint gyakorlati életfelfogásuk is más-más típust teremtenek az állam végeztéljához való viszonylataikban s ennek helyes mérlegelése a megvalósítandó reformok szempontjából nemcsak az államfilozófia elvont tárgya, hanem az oknyomozó gyakorlati politikáé is. *Talleyrand* szerint kormányozni annyi, mint előre látni s ép abban különbözik a modern kormányzati politika egész rendszere a régi állam bölcsesség szűk látkörétől, hogy szélesebb, tartalmasabb alapokra képes fektetni akcióját s a viszonyokat nemcsak felhasználja, de azokat szükség esetén elő is idézi.

A telepítés egy nép expánzív ereje, reprodukáló képessége, térben való kiterjedése és megtöbbszörösödése. Annyit jelent ez, mint a föld egy részét nyelvének, szokásainak, eszméinek és törekvéseinek alávetni. Egy nép, mely telepít, jövőbeli nagysága és szupremáciaja alapját veti meg. A telepítő nemzet minden élő ereje megszorodik duzzadó életképessége ezen kicsordulásában. Anyagi

szempontból fajalkotó egyéneinek száma megsaporodik, új forrásai, új terményei korlátlan mértékben megsokasodnak, végtelen tér nyílik ezzel a tőke elhelyezésére s a polgárok szorgalma értékesítésére.

Újabban *Lévay Henrik* szólt hozzá a telepítési kérdéshez, kapcsolatban egy agrárbank létesítésének tervével, mely míg egyfelől összevásárolná az eladott földbirtokokat, másfelől ugyanazokat kisbirtokokká parcellázva adná tovább. Nem kétkedünk abban, hogy ily intézet bizonyos feltételek mellett hatalmas fegyver lenne a nemzeti politika kezeiben s különösen Erdélyben volna sikerrel szegezhető az *eloláhosodás* ellen.

Nézetünk szerint azonban nem elégséges csupán csak megkönnyíteni akarni a mezői munkásosztálynak a kisbirtok-szerzést, hanem módokat kell adni neki annak megtartására is. S itt van szerintünk a kérdésnek nehezebb része. Egy tisztán üzleti érdekekre alapított vállalat az ingatlan-forgalom megkönnyítése által a kispazdák közt, ha helyes gazdasági politika nem vezet, első sorban paraszt uzsorások és paraziták czéhei alakulását mozditja elő, kik szindikátusba állva össze a szegény emberek kiszípolyozására, utoljára egész

paraszt arisztokráciát képeznének közöttük. Hisz ismerjük ennek példáját az orosz földmívelői bankok működéséből. Ennek a veszélynek elhárítását csak úgy lehetne reménylenünk, ha az intézet működését kiterjesztenők eredeti célján túl oly irányban is, hogy könnyű visszafizetési feltételek mellett olcsó kölcsönöket nyújtson házáépítés, gazdasági eszközök, gyermekek kiházasítása stb. céljaira.

A mellett figyelembe veendő az is, hogy igazi paraszt-birtokrendszer, melynek gondolata az, hogy a bérelt munka mellőzésével a jövedelem és bér közötti különbség elenyésztesse, illetve egy kézben összpontosítsa, csak úgy képzelhető, ha a parcellák elegendő nagyok arra, hogy a család egész idejét igénybe vegyék s így megmentse attól, hogy vagy nélkülöznie kelljen saját gazdaságában, vagy pedig idegen napszámba járnia.

S mindezeken túlmenve, vajjon nem kellene-e foglalkoznunk még a birtokvédelem megfelelő eszközével is, ha a rendszernek állandóságát biztosítani akarjuk? Már pedig ha valahol, itt csakugyan jogosult a szkepszis, a »homestead«, birtokminimum, vagy paraszt hitbizomány bármely formájának elérhető eredményével szemben. Volt idő, mikor e

kérdés nálunk is élénk eszmecserét hívott ki. Voltak rajongó védelmezői és voltak feltétlen támadói. Annyi azonban bizonyos, hogy a rendszer *Amerikában* sincs jelentékeny árnyoldalak nélkül, mert kifejleszti a nép erkölcsében a csalárdságot, az adósságok rossz-hiszemű kijátszását, nem tekintve azt, hogy a gazdát is megfosztja legtöbb esetben a jelzálogkölcson útján biztosítható tőkétől s végül sem a német »*Hofrecht*«, sem a romániai birtokmegkötés nem bírta megakadályozni még csak az évről-évre szaporodó kivándorlást s a parasztság elzüllesztését sem.

Nem épen véletlen összefüggésre mutat az, hogy épen most, midőn a nagyipar fejlődése a vidék lakosságát ellenállhatlanul csábítja a nagy városokba, épen most kezd akuttá válni a nemzetiségi eszme annyi idő óta felhalmozott gyúanyaga is.

Mert látni való, hogy a földbirtok és ennek művelése közti kapocs mind tágabbra lazulása s a mezőgazdaság és ipar mind teljesebb elkülönződése és különösen a nagyipari műhelyek összetorlódásai, távol a vidéktől, rendkívül nehézzé tették a kiscgazdák, a mezei munkások s általában a vidéki népesség helyzetét, azon népet, mely leghamarabb hajlandó hely-

zete okait tévesen fogni fel. A mindjobban csak a mezei munkára és a gazdasági évszakok idejére korlátozott munkabérek nálunk is elégteleneknek bizonyulnak. Rendkívüli módon növekedtek a közvetett adók is, valamint a fogyasztási cikkekre vetett vá-
mok, melyek természetesen csökkentik az el-
adást s következőleg az értéket is, s így utolsó
sorban a termelő munkára súlyosodnak.

Mind e jelenségek lehangolták a kis-
bérelőket s a mezei munkásokat s őket termé-
szetszerűleg a városok felé hajtják. Ha e moz-
galom tovább tart, akkor elkövetkezik majd
az az idő, hogy a földművelés rövid időn csak
a nagy tőkepénzesek és nagy szövetkezetek
kezeiben lesz lehetséges. Nem vizsgálva itt azt,
hogy vajjon a földművelésnek ez a formája
kedvezőbb lenne-e a lakosság érdekeire, annyi
bizonyos, hogy mivel lehetetlen kívánni, hogy
egy egész terület csupán néhány ezer magános,
vagy társaságba állott nagy tőkepénzestől
műveltessék, tehát nincs kizárva az a lehetőség,
hogy a hazai föld nagy része műveletlen és
érték nélküli marad.

Ennek illusztrálására lássuk Magyarország
birtokforgalmának egy fölöttébb tanulságos
epizódját a legutóbbi évek alatt.

1869-ben Magyarországon a városi és községi birtokok területe 6,325.682 katasztrális hold, vagyis az összes földbirtoknak 13·60 százaléka volt, mely szám nem egész húsz év alatt, 1885-ig 8,674.726 katasztrális holdra, vagyis az összes terület 17·69 százalékára emelkedett. Ezzel szemben a magánosok földbirtoka ugyanazon idő alatt 35,411.294 katasztrális holdról 32,080.667 kat. holdra csökkent alá, a mi eléggé indokolja, hogy a birtok-megoszlás ezen feltűnő arányából felette kedvezőtlen következtetést vonjunk a gazdálkodó osztály helyzetére. De ha e tényre nézve nincs is eltérés, azért nem lehet mindegy, hogy a bajon tisztán a magánüzleti vállalkozás körében akarunk-e segíteni, vagy pedig állami kényszerkisajátítás és parcellázás útján, magánbirtokok összevásárlásával-e, vagy pedig községi ingatlanok felosztásával, korlátlan tulajdon, vagy örökbérlet statuálásával stb.

Az első mód mindenestre aligha nyújthatna a jövőre nézve is elég garanciát és állandóságot. Tanuja ennek az angol *Small Agricultural Holding's Act*, mely midőn biztosította a községeknek azt a jogot, hogy kisajátíthassák azon nagybirtokosokat, kik vona-

kodnak eladni a szükségesnek vélt területeket, ezzel bizonyára könnyebben hozzáférhetővé tette a földtulajdon megszerzését a földművelő lakosság előtt, a nélkül azonban, hogy biztosította volna annak megtartását is. Viszont az orosz *Mir*-rendszer, habár a községekre bizza is az elidegeníthetlenné nyilvánított földbirtokok közös haszonélvezetét, vagy pedig évenkénti új felosztását, de lényegében mégis túlságosan kollektív természetű s nem enged elég szabad tért a haszonélvezők személyes felelősségének, egyéni kezdeményének és szükségleteinek.

Az érvekből, melyeket nagyjában megjelöltünk, önként foly az, hogy mi egy ily kezdeményt az állam kezeiben látnánk legszívesebben letéve, mert csak az államnak van módjában, messzebb menő törvényhozási intézkedésekkel egész komplexumát ölelni fel a társadalmi élet jelenségeinek s azok irányítására önként folyni be olykép, hogy a gazdasági fejlődés egész összefüggő lánczolatát egy öntudatos és tervszerű politika eszmekörébe vonja be.

A magyar állam nem szabad, hogy lemondjon arról az *erős fegyverről*, a melyet egy ily gazdasági akció kínál számára a

nemzetiségi politika vívmányai szempontjából. Ez a tér az, a hol még sikeresen védekezhetik azok ellen a bomlasztó törekvések ellen, melyek egységes állami létét érintik.

Az erdélyi középbirtokosság megmentése a már is erősen fenyegető végpusztulástól s egy életerős, eleven magyar kisbirtokos osztály létesítése ugyanott, merjük mondani, egyértelmű volna a román kérdés jórészbéli megoldásával. De fájdalom, ma már kétséges, vajjon az állam konkurrencziája képes volna-e arra, hogy fölvegye a harczot azokkal a nagy román földvásárló bankokkal s részben külföldi tőke által támogatott szövötkezetekkel, melyek czélul tűzték ki az *erdélyi magyarság deposszedálását*.

Azért tehát még sokkal több reménynyel biztat Erdélyben a magyar állameszme *konszolidációjának* kiirthatatlanul erős meggyökereztetésére, *a magyar elem szaporodási feltételeinek* kedvezővé változtatására s minden dákóromán hóbort ártalmatlanná tételére egy oly intenzív *ipari életteremtése*, mely góczául, emporiumául szolgáljon keleti kereskedelmünknek, új ipartelek létesítése s a meglevők fejlesztése, államilag kisajátított gazdasági *birtoktestek benépesítése* s munkás, szorgalmas *rajok odatelepítése által*.

Erdélyben a nemzetiségi ellentétek csak úgy kerülhetnek le végleg napirendről, ha ott maga a magyar állam lesz a legnagyobb iparúzó, s a *magyar faj* a földnek tulajdonosa.

A telepítés egyes módjai felett is eltérők lehetnek a vélemények, de mindenesetre legbiztosabb volna, ha az állam magára vállalná a telepítés költségeit és előlegeit a telepesek munkabéréből fedezné.

Minden telepes megérkezésekor bevezettetnék egy nyilvántartási könyvbe, aztán megállapítanák a bizonyos időnként az államnak visszatérítendő összeget, melyért utiköltségein s első berendezkedéseire szolgáló kiadásain kívül, olcsó munkás-lakot s hozzátartozó, maga és háza népe által megművelhető földet kapna. Mindenesetre nagy súly volna fektetendő arra is, hogy az egyes rajok a helyi viszonyoknak s állami érdek szempontjából a beolvasztási proczesszusnak lehetőleg megfelelők lehessenek.

Előadtuk *nagyjában összegezve* a magyarországi nemzetiségi kérdés lényegét, keletkezését és mai állását. Minden elfogulatlan szemlélő előtt nyilvánvaló lehet, hogy elnyomástól, zsarnokságról, barbarizmusról csak a

leggonoszabb rosszhiszeműség panaszkodhatik. A magyar állam egyszerűen teljesíti *nemzeti misszióját* melyre őt kiváltságos geográfiai fekvése, épen az *európai béke* és az állandó politikai egyensúly biztosítása szempontjából nemcsak feljogosítja, hanem *kötelezi is*. És ez a misszió, nem akarjuk mondani, a magyar faj ugynevezett hegemoniájában, mert ez a terminológia, bár általánosságban használtatik, nézetünk szerint hibás és a jogállam keretébe nem illeszthető be, de mindenesetre az állam *nemzeti jellege kinyomatában* bírja természetes célját. Hogy ezen kívül semmi specziális tót, román, vagy horvát politikát nem űzhet, az magától értetődik, hisz ez abdikálás volna történeti múltjáról és providenciális jövőjéről. De ebben az élesen kivont keretben minden nemzetiség szabadon fejlesztheti ki összes erőit, megerősítheti nyelvét, egyházát, szokásait, megtalálhatja szellemi művelődése és anyagi előmenetele összes tényezőit. Nemcsak a nemzetiségi kulturintézetek fentebb közölt statisztikája bizonyítja ezt, de bizonyítják még inkább az oláhság által lakott vidéki román pénzüintézetek nagymérvű terjeszkedései, melyek különösen Erdély gazdasági életét ide-

stova egészen behálózzák s azok a beruházások, melyeket ezen intézetek évről-évre nagyobb arányokban eszközölnek ingatlan birtokokban. Sőt ennek elnézése már a hanyagság és apáthia vádját alkalmas kihívni a kormánynyal és a társadalommal szemben.

Lehetetlen mindezek után, hogy minden komoly politikus be ne lássa, mikép a nemzetiségi kérdés oly problémája a magyar államiság intézményének, mely egy egész politikai rendszer gerinczét szolgáltatja s hogy hovatovább épen azok a kérdések, melyek a nemzetiségek jogos vagy jogtalan követeléseivel állanak kapcsolatban, oly magasabb rendű apprecziálásra tarthatnak számot, mely az államélet összes létező viszonyai számbavételével eszközölje a megoldást. Nemcsak helyesnek és czélszerűnek, de egyenesen az állami öntudat megnyilatkozásának kell tartanunk tehát a nemzetiségi ügyek kiemelését az adminisztráczióális kezelés szűk köréből s azon felsőbbrendű irányeszmék világításába állítását, melyek egy parlamenti többségből kikerült pártkormányzat programmszerű munkálkodását kell hogy vezessék. Első megnyilatkozását látnók ebben annak a modern és korszerű felfogásnak, mely a nemzetiségi

kérdést elemzésében, élő dokumentumaiban hajlandó tanulmányozni, szemben az absztrakt politikai álláspont dogmatikus sablonaival, s mely azt gazdasági, kulturális, vallási és szociálpolitikai momentumaira bontja szét, hogy tünetszerűleg és *helyileg kezelje beteges* megnyilatkozásait. De he ez így van, ha az előttünk álló jelenségeknek objektív vizsgálata meggyőz arról, hogy tulajdonképen nemzeti-ségi problema nincs is, hanem vannak az állami és társadalmi élet különböző ágaiban összehalmozódó forrongási anyagok, melyek egygyé tömörülve s öntudatosan fölszítva, egy egységes és a magyar állam létét veszélyeztető akció jellegét látszanak magukra öltetni: akkor ebből önként következik, hogy ezen különböző forrásokból eredő, de egy gyűpontban találkozó tényezőknek okait gyökerekben szükség fölkeresni s orvosolni, mielőtt még szervezkednének, vagyis *gazdasági, szociális és kulturális* téren egyenkint és külön-külön kell felvenni velök a harczot a megfelelő fegyverekkel, — s így az ellenség erőit megosztva semmisíteni meg; a mire nincs más mód, mint a miniszerelnök vezetése alatt egy oly politikai ügykör létesítése, mely a resszort-ministeriumok összes funkcióival

szemben szükség esetén az ellenőrzést gyakorolhassa s azokat a kormányzati politika alapprinczipiumaival összhangzatba hozza.

Nincs ezzel abszorbeálva az adminisztráció a miniszerelnöki hatalom körébe. Az 1848. évi III. t.-czikk megszabja, hogy a ministerium a kebelében levő ügykezelés módját maga határozza meg. Megvalljuk, mi egy *politikai osztályban* szeretnők összpontosítva látni nemcsak a *nemzetiségi*, de a *szociális* mozgalmakra vonatkozó legfőbb felügyeletet is, mint a magasabb államrendészet eminens tárgyait, s a mai szervezetében fönnálló, de feladatának megfelelni nem tudó *sajtóirodát* megfelelőleg kibővitve, mint az állam morális ingerenciájának ezen ügyekre leghathatósabb, rendelkezésre álló eszközét. Csak így domborodhatnak ki koncentráltan a magyar államiság gondolata, függetlenül az egymást fölváltó kormányoktól s azoknak elkerülhetlen pártszellemétől. Végzetes tévedés volna egy ily cenzuralizációban, melyben a magyar állam konszolidáczióanal eszméje intézményes megtestesülést nyerne, nem látni egyebet a kormányzati hatalom káros megnövesztésénél, holott pedig abban az állam erőkészlete nyerne állandó felraktározást minden párt

kezésben, mely az ország vezetésére hivatott s mely a magyar nemzeti eszmény iránti lelkesedést közös érzelmül vallja.

A ki a közigazgatás gyakorlati mezején csak némi tájékozással is bír, meg fogja érteni, ha azt mondjuk, hogy gyakran egész jelentékteleneknek látszó, sőt figyelembe is alig vett tárczakérdések az állami politika egy vagy más domináló szempontja irányában mily messze kiható jelentőséggel bírhatnak. Ezen kérdéseknek aztán függetlenül, bármely reszort-ministerium kebelében való megoldása nélkülözné a helyes és *egyöntetű* adminisztráció azon garanciáit, melyeket az állami érdek s az állampolitikai irányzat megóvása parancsol. De ha mindezen — bár jelentékteleneknek látszó, de valójukban nagy horderővel bíró ügyek — a bürokratikus skémák egyoldalú, gépies felfogása alól fölszabadítva, minden vonatkozásaikban átszűrődnének előbb az állami feladatok egységesebb és általánosabb fölismerésének, a »quid consilii« parancsának retortáján, akkor meg vagyunk győződve, szorosabban és organikusabban illeszkezhetnének be annak a fönséges épületnek a falába, melyet a *jövendő magyar állam* képéül szeretünk magunk elé rajzolni.

Elodázhatatlan volna azonban ezzel egyidejűleg az állam büntető hatalmának oly megtorló eszközeiről is gondoskodni, esetleg novelláris úton, melyek az államellenes büntetendő cselekményeknek az eddiginél fokozottabb súlyú büntetési szankcióját biztosítanák, akár az eddig alkalmazásban volt büntetésnemnek, úgy erkölcsileg, mint társadalmilag szigorúbb beszámítás alá eső fogságnemre való változtatása, akár pedig határozott vagy határozatlan időre való *deportáció* vagy *relegáció* alkalmazása útján. Nincs semmi gyakorlati vagy theoretikus érv, mely az ily cselekmények *enyhébb elbírálását indokolná nálunk*, mint Európa más művelt államaiban. A hazaárulás, az állami egység megbontása, az általános béke s az állampolgárok nyugalmanak megzavarása s mindezek által *nemzetek és trónok veszélybe döntésére* irányuló cselekmények leginkább megérdemlik és provokálják magok ellen a büntető igazság és megtámasztott jogrend szigorú megtorlását. S meg vagyunk győződve, hogy az ilyen büntetendő cselekmények méltó megtorlása *redukálná* nálunk is a népek hiszékenységét kiaknázó s gombamódra szaporodó *professzionátus izgatók számát*.

A *közigazgatásnak rendezése* egy olyan követelmény, mely míg kilátásba helyezi közállapotainknak az adminisztráció egyöntetűsége s az ellenőrzés gyakorolhatása által való javítását; addig biztosítja az *állam érdekeit és ingerencziáját* a nemzetiségeket érintő kérdésekben. Mindenesetre a magyar állam nem zárkózik el a nemzetiségek jogos követelményei elől, hanem módot kíván nyújtani az esetleges sérelmek jóindulatú és ráczionális orvoslására. Épen úgy nem kívánja az annyszor panaszkép hangoztatott közhivatalok viselésének *monopolizálását* sem, mert meg van győződve arról, hogy önmaga érdekeit támogatja akkor, a midőn az államszolgálat terheiben a nemzetiségeket is megfelelő arányban részesedni látja. De önérdeke parancsolja ezt már azon szempontból is, hogy míg egyrészt a közkormányzat menete az egyes vidékek anyanyelvét bíró tisztviselők alkalmazása által nagyban elősegítették; addig eloszlik a nem magyar ajkú nép lelke előtt azon tévhit, hogy *minden magyar tisztviselőben egy-egy ellenséget* lásson, kikkel szemben aztán nem nehéz a nép igaz barátjának feltüntetni magukat az *állami eszme* és intézmények ellen harczoló *lelketlen igazgatóknak*.

Ezredéves államiségünk közelgő ünnepe a történelmi magyar nemzet egybeforrt egészének impozáns megnyilatkozása, állami és társadalmi léte minden körében. Ez a jelleg biztosíthatja csak azt az erkölcsi erőt történetünk e momentuózus eseményének, mely nélkül az merőben efemer értékűvé süllyedne s állami fejlődésünk igazi szellemének, nemzeti hivatásunk vezérlő gondolatának félreismerésére vezetne. Kell, hogy a magyar *társadalom*, a magyar nemzet tradícióinak hivatott letéteményesei felfogják azt a nagy missziót, mely a második ezredév küszöbén eléjük tárul s vállvetett igyekezettel küzdjék ki azt az eszményt, hogy Magyarország igazán *magyar legyen*, nemcsak nyelvében, nemcsak nevében, de szellemében, érzületében és intézményeiben is.

Meggyőződésünk, hogy a fejlődő kultúra minden kérdésének, az eszmék harcában felvetett kontroverziák minden mozzanatának úgy kell viszonyulnia ez egyetlen tételhez, mint az égbolt csillagképleteinek az álló csillaghoz, Magyarország haladásának oly fix pontja ez, melyből államiségünk minden más föltétele kisugárzik. A *nemzeti állam* egy nép politikai génuszának legmagasabb szerves kifejezése,

önmaga iránti kötelességeinek élő szimbóluma. Hogy ezt elérhessük, nemcsak *nemzeti*, de *társadalmi* politikát is kell csinálnunk; fel kell ébreszteni, munkásságra kell serkenteni az *igazi nemzeti erőket*, rá kell tenni kezünket a magyar nép lüktető erére. Meg kell értenünk psychológiáját, valódi aspirációit, természetében rejlő *százados eszményeit*. Egy *új politikai iskola* első lépése ez, melynek végleg szakítani kell a régi sablonokkal, hogy a nemzeti élet dokumentumszerű nyilvánulásait, pozitív tényeit emelje a *kormányzati politika tengelyéivé*.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
A nemzeti állam fogalma	7
A nemzeti eszmék keletkezésének külső tényezői.	
A horvát-illyr és pánszláv eszme	26
A nemzetiségi eszmék fejlődésének benső elemei.	
Egyház és állam	47
Az erdélyi szászok, a dákok-román eszme és a román sérelmek	62
A magyar államiság Európa nemzetközi rendszerében	94
A magyar nemzeti politika programja	115
